

Dio IX i posljednji.

Mjesec i Danica, pa i Miloševa legenda.

U Srbâ i u Hrvatâ, Mjesec bijaše bog.

O tome sumnje nije. Između poganskih metanija, koje će ljudi još danas, po nekim mjestima u Srbiji, slaveći krsno ime, udariti rano u jutru, ima jedna uz riječi: "Metanišem za mesec i sve zvezde, što nam svetle!"⁰ U pjesmama, nije rijetko naći izreku: "Zaklinjem te Suncem i Mjesecom!"¹ Pak Mjeseca pučke naše priče često smatraju čudnim živim stvorom, njega personificiraju. Tako, n. pr., nevjesta zmiye mladoženje, tražeći izgubljenog muža, dogje do Mjeseca i do Mjesečeve majke, a ova, kad ona odande pogje, pokloni joj zlatnu kvočku s pilićima². Osim Mjesečeve majke, spominje se i Mjesečić, to kao neki Mjesečev sin: "Prosi Mesec za svog Mesečića"³. Dovoljno obaviješteni Helmold i drugi sjeverni hroničari, istina, ne iznose nam Mjeseca kao boga u zapadnih Slavena; no ta šutnja stvar kritički ne rješava. Skoro je izvjesno, ili je barem sva prilika, da Slaveni u opće Mjeseca vrstahu među svoje velike bogove. Za Ruse ima svjedočanstvo iz XIV vijeka, da oni u stara doba žrtvovahu navlastito Munji, Gromu, Suncu i Luni⁴.

⁰ Milićevića **Krsno ime**, na str. 133—4.

¹ Tako na prinajer, u tragičnoj, a krasnoj pjesmi, koja se svuda u narodu pronosi i koja obično počinje: "Dvoje dragih u milosti raslo". Za ovu pjesmu, vidi joj verziju slavonsku, u Ilića **Obič.**, na str. 273—7, gdje nam izlazi i neznabožačko bogmanje: "Oj Sunca mi!"

² Vuk. **prip.**, 10.

³ Vuk. **rječ.**, pod **Mesečić**.

⁴ Kraj muškog imena "Mjesec", što se upotrebljava kod svih Slavena, dolazi i žensko ime "Luna", kod Rusâ i kod Slovenaca starih i novih. U nekim slavenskim jezicima "luna" takogje znači: vatreni

Što se tiče Hrvatâ i Srbâ, Mjesečevo božanstvo doista im bijaše vrlo ugledno. To mi sudimo, gledajući mu zamašne ostatke u pučkoj literaturi. Još danas mladež naša svejednako pjeva, gotovo po čistom glasu svetih mitova:

"Aj gjevojko, dušo moja moja!
Što si tako jednolika
i u pasu tankovita
kan' da s' Suncu kose plela,
a Mjesecu dvore mela,

van stajala, te gledala,
gje se Munja s Gromom igra;
Munja Groma nadigrala
dvjema trima jabukama"¹.

¹ Vuk **pjes.**, knj. I, 235.

Djevojka, za koju se ovdje misli, da je Suncu kose plela, a Mjesecu dvore mela, biti će noćna Zora Arijata. Utonuta u noći, i s tamnom noćju jednolika, ona ipak sprema Suncu, svome mladoženji, sav rudi sjaj njegovih jutrenjih trakova, sprema mu blistavu kosu².

² Što djevojka "Suncu **kose plete**, a Mjesecu dvore mete", u tome Krek (**Einl.**, s. 843) vidi Sunce pomišljeno kao žensko biće s dugom kosom, te bio bi Mjesec ovdje toj sunčanoj boginji muž. Ovu konepciju podupirala bi mitologija indijska, gdje je ženska Surja (Sunce) vjenčana s muškim Soma (Mjesec), a osobito litvinska, gdje je u jednakom odnošaju žena Saule (Sunce) s mužem Menu (Mjesecem). I u Nijemaca Sonne je žensko, a muško Mond, premda Grimm sumnja (**Deutsche Myth.**, s. 736), da li je u Germanâ baš odmah iz početka Sunce bilo žensko. Ali u svoj srpskoj i hrvatskoj tradiciji Sunce je uvijek muško, a nužda nije, da bude žensko, radi pletenih kosa, ovdje na ciglom jednom mjestu.

Bog Mjesec, u mitskim pjesmama našeg naroda oglašuje se najviše svojim vjenčanjem. Sestra Danica ženi Mjeseca, a bog se vjenčava s ljubom ognjevitom, s Munjorn od oblaka:

"Raduje se zvijezda Danica,

ženi, brata, sjajnoga Mjeseca,

isprosila Munju od oblaka;
ona kupi kićene svatove"³.
"Falila se zvijezda Danica:
Oženiću sjajnoga Mjeseca,
isprosiću Munju od oblaka"⁴.
"Ludo, mlado"⁵, na dalek' zalete,

čak zalete preko mora čarnog,
uzeo je ljubu ognjevitu,
kada hodi, kako vetar veje,
kad govori kako sabljom seče;
ona dvori caru na večeru,
Mesec greje caru na večeru"⁶.

³ Vuk. **pjes.**, knj. I, 231, 1—4.

⁴ Id. *ib.*, 230, v. 1—3.

⁵ Misli se Mjesec.

⁶ Vuk. **pjes.**, knj. I, 238, v. 12-9.

Svadba je velikačka. U svatove pozvani su, po sadašnjem glasu pjesama, najveći plamen (Mikl. **Etym. Wört.**). Ali drugo ime "Luna" za boga Mjeseca ako je i davno, teško da bude izvorno slavensko, a biti će amo došlo iz rimskog svijeta. U latinštini, etimologija je posve na čistu s riječju "luna", dok u slavenštini ima u tome mušnoće. Sveci hristjanski, koji očigledno drugo nisu, već visoki bogovi starog panteona, pobrkani i kojekako prenapravljeni. Zvijezda Danica

"kuma kumi Boga jedinoga,
a prikumka svetoga Jovana,
starog svata svetoga Nikolu,
a djevera apostola Petra,
prava svata svetog Panteliju,
jengjibulu ognjenu Mariju,
kočijaša svetoga Iliju"¹.
'Što se fali zvijezda Danica,

što se hvali,, to joj i Bog dao:
oženila sjajnoga Mjeseca,
okumila Boga jedinoga,
odjeveri i Petra i Pavla,
starog svata svetoga Jovana,
vojevodu svetoga Nikolu,
kočijaša svetoga Iliju"².

¹ Id., *ib.*, 231, v. 5—11.

² Id., *ib.*, 230, v. 9-16.

Rekoh, da je očevidna zamjena davnih bogova sa svecima hristjanskim. Eno tima svecima današnjim Danica dijeli darove na golo iz poganskog blaga božanske prirode:

"Kad ih stala darivati darom,
kumu daje nebeske visine,
a prikumku te zimne cićine,
starom svatu vode i brodove,

a djeveru te ljetne vrućine,
pravom svatu tri sjajne svijeće,
jengjibuli onaj oganj živi,
kočijašu str'jele i gromove"³.

³ Id., *ib.*, 231, v. 12-19.

Po drugoj pjesmi, ovake darove dijeli sama mlada nevjesta, Munja:

"Stade Munja dare dijeliti:
dade Bogu nebeske visine,
svetom Petru Petrovske vrućine,

a Jovanu leda i snijega,
a Nikoli na vodi slobodu,
a Iliji munje i strijele"⁴.

⁴ Id., *ib.*, 230, v. 17-22.

Ovi su sveci prirodni bogovi. tek prevučeni laganom prevlakom nove dogmatike. Prema Munji, udatoj za "Mjeseca, muževlja sestra Danica stupa, dašto, u rodbinski odnošaj zaove. Danicu zaovicu spominje ova pjesma mitična iz jekavskog gornjeg Primorja, u kojoj i Sunce i Mjesec prose djevojku"⁵. Negdje na Dunavu neki je grad,

"al' su u grad devet bratah,
devetina sestru 'maju,

no ih sestru Sunce prosi,
ni jedan je brat ne daje,

najmlagji je brat davaše.
Ona brana govorahu:
A ne, brate, jedan brate!
jer je Sunce ognjevito,
sestru će ni izgoreti.
S druge strane Mjesec prosi,
ni jedan je brat ne daje,

najsrednji je brat davaše,
sva ga braća poslušaje,
jer se Mesec promjenjuje.
Ona ima svojte dosta:
sve zvijezde za jetrve,
Prehodnicu drugaricu,
a Danicu zaovicu".

⁵ Id., ib., 229.

⁶ V. 18-35.

Ženidbu sjajnog Mjeseca s Munjom ognjevitom, uz pripomoć Mjesečeve sestre Danice, možemo smatrati općim vjerovanjem naroda. Što u jednoj pjesmi, iz slavonske krajine¹, Danica je kao ljuba Mjesecu primaknuta, a njom hoće da ga ženi zvijezda Prehodnica, to je osamljeno mišljenje:

"Hvalila se zvizda Prihodnica,
da će ženit' sjajnoga Mjeseca.
Zvaće kuma Boga velikoga,
i prikumka svetoga Ivana,
starog svata Petra usrid ljeta
i djevera Gromović-Iliju,
djeverušu blaženu Mariju,
isprosiće nevjestu Danicu,
lipu kćerku jarkoga Sunašca,
koja ima ruha i darove,

sve ljepote proljeća i ljeta,
sve bogastvo bogate jeseni,
svu bjelinu od bijele zime.
Al' što reče zvizda Prihodnica,
štono reče i poreć' morade
jer Mjeseče ne htje se ženiti,
valja bo mu često se mijeniti;
nego osta neženjen u majke,
pak se šeta po vedromu nebu
i kazuje dane i godine".

Po pjesmi ovoj već prodire ikavština sa zapadnih manje uzdržnih krajeva naroda, pa je pjesma i u sadržini jače pomućena od pjesama, gore iznesenih. Nego se i u samoj pjesmi kaže, da Mjesec Danicom "ne htje se ženiti". Nije Danica, a jednako ostaje Munja prava Mjesečeva žena.

¹ Stojanovića **pjes..** str. 231 - 2.

Niti je Danica "lipa kćerka jarkoga Sunašca", kako pjesma slavonska još veli. To je takogje nastrano mišljenje². U ostalom nam je opaziti, da koliko je, u sadašnjoj narodnoj tradiciji, utvrgjen rodbinski odnos izmegju tri božanska lica, Mjeseca Danice i Munje, toliko je neizvjestan stepen srodstva izmegju ovim skupom bogova i Suncem. U dvije mitične pjesme³, neka ubojita i čudotvorna "Sunčeva sestra"⁴ o sebi veli da je "Mjesecu prvobratučeda" i "Daničina bogom posestrima". I samo Sunce bilo bi ovako Mjesecu, pa zar i Danici prvobratučed.

² Posve je zasebito i mišljenje one zagonetke, koja Danicu gradi Mjesečevom materom: "Sedi vila ukraj vira, čeka sina Tatomira, dok se rodi, da ga vodi". Odgonetljaj: "Zvezda Danica pre Meseca" (Novakovića **zag.**).

³ Vuk. *pjes.*, knj. I, 232 i 233.

⁴ 233, v. 14; 232, v. 28. Biće to Zora, sudeći je po nekim znakovima, što pristaju Zori Arijaca:

"žute su joj noge do koljenah,
a zlaćene ruke do ramenah"

(232, v 4 5);

ima tri jabuke zlatne,
i baci ih nebu u visine"

(v 31—1);

u tri maha, sa tri munje, gagja i ubija nametnute prosiocje (v. 35—8). Zove se Bosiljka. Po misli arijskoj. Zora je sestra i zaručnica Sunčeva. Trolična je, radi noćnog boravka. Na mahove je mračna i ljuta, ili zlatna i mila.

Jedna pjesma bosanska kaže Danicu Suncu "sestrenicom"⁵, a jedna iz Srbije nazivlje sestrom Sunčevom Prehodnicu zvijezdu¹, to večernje Daničino lice. Po pjesmama ostaje dakle neodlučeno

pravo rodbinstvo Sunčevo spram Mjeseca i Danice. Ali je ovima Sunce ipak rod najbliži. Ako pučka tradicija sada o Sunčevoj svojti neizvjesno govori, ona još znade barem to, da su svi ovi bogovi među sobom najtješnji rođjaci. Što se Danica kaže Suncu sestrenica, a Prehodnica Suncu sestra, pa po tome i Mjesec Suncu brat, biti će to najdavnije mišljenje, a mišljenje novije, da su Mjesec i Danica Suncu prvobratučedi. Helmod reče, da su svi zapadno-slavenski bogovi bili smatrani kao djeca visokoga Svantevida, a, slično tome, navode se i kod Slavena istočnih Sunce i Oganj kao djeca nebesnoga višnjeg Svaroga. Valjda red isti postojaše i kod nas. Svi bogovi, te i Mjesec i Danica i Sunce, bili su djeca Vidova, pa rođjena braća među sobom.

⁵ Petranovića **pjes.**, knj. I, 34, v. 2.

¹ U vili **Beogr.**, g. 1866, br. 27.

Srbi i Hrvati, kao što ni ostali Arijci, ne razlikovahu planete od zvijezda stajačica: njima Danica bijaše zvijezda. Razlikovahu pak planet Veneru. Gledali Veneru u dva maha. Kadno rano u jutru ishodi ona na istoku, te je sa Zorom kao glasnica vidjela i dana, za nju rekoše da je **Danica**. No s večera Venera im se prikazivala drugojačija. Prati k zapadu hrleću vojsku, ili, po pučkom izrazu, stado zvijezda: "prehodi preko vedra neba, — kao pastir pred belim ovcama²". Otuda joj ime zvijezda **Prehodnica**. Latini jednako razabirahu u Veneri večernjega **Vesperus** i jutrenjega **Lucifer**, a i Heleni svoga "Εσπερος i Φωσφορος. Po smislu riječi, **Lucifer** i Φωσφορος skoro su isto, što i Danica: oni su **donosioci svjetlosti**, pa i **Danica**, kako joj kaže ime, ima uza se svjetlost dana. Tako i Prehodnica, drugom riječju u nas, zove se **Večernjača**, koje odgovara imenima **Vesperus** i "Εσπερος. Isto je i u južnih starijih Nijemaca, koji imaju svoje **Apandsterno** (Abendstern) i **Tagasterno** (Morgenstern), zvijezde večernju i dnevnu³. Zamisao naša od grčko-italske i staro-njemačke odvaja se tek u tome, što su kod nas Prehodnica i Danica ženska bića, dok su tamo muška.

² Vuk. **pjes.**, knj. I, 416, v. 6—7.

³ Grimm, **Deutsche Myth**, s. 603.

Prehodnicu i Danicu Srbi i Hrvati razlikuju toliko, da se one, u našim pjesmama, među sobom svagjaju i karaju:

"Dve se zvezde na rebu karale,
Prehodnica i zvezda Danica.
Prehodnica Danici govori:
Oj Danice, jedna spavačice!
Ti prespava od večer do sveta,
ja prehodim istok do zapada,
od zapada pa do sunca jarka¹".

¹ B. M., **pes.**, 9, v. 1—7.

U ovoj je svagji prezgodno izražena Venerina prirodna historija. Izim Sunca i Mjeseca, nema nebesnog tijela, koje bi našem oku bilo sjajnije od Venere. Kao uzoriti svjetionik na oceanu neba, taj se ljupki planet užiče pri zalasku sunca. Što se veći mrak hvata, to sve jači biva planeta sjaj; sjaj taki, da stvara za sobom gdje mu se što isprijehi, vidljivu sjenku. U to, po tihanoj noći zaigralo čitavo kolo zvijezda; kolo vodi, na visini zapadnog neba, od svijuju najsvjetlija Prehodnica. Nju, putnicu ustrajnu, putnicu iz daleka, oštre čovječje oči mogu da naziru još mnogo prije svakog sumraka, čak i onda, kad je sunce u podne. Netom oci naši u božje lice uobraziše Venerinu večernju pojavu, ukaza se Venera njima kao radišna djevojka, koja ne će da prespava na nebu. No za to spava Venerino lice u pojavi jutrenjoj. Ova je pojava bježna, časovita. Tek što Danica navijestila dan, a ispred Sunca već iščezava. A gdje je bila, prije neg na nebo bahnu iznenada? Lijegaše.

Trenutna Daničina prikaza pjeva se u jednoj staroj pjesmi savršene milote:

"Najljepša je ta zvezda Danica,
ali joj je zaludu ljepota,

er se hita Sunca i Mjeseca.
Najljepša je trava brštanova,

ali joj je zaludu ljepota,
er se hita drva i kamena,
kako i zv'jezda Sunca i Mjeseca.
Najljepše je lice djevojčino,

ali joj je zaludu ljepota,
er se hita lica čovječaska,
kako i Danica Sunca i Mjeseca,
kako i brštan drva i kamena²".

² Bogišića **pjes.**, 123.

Premda je Danica spavačica, a uzaludne ljepote, ona puku omili više, nego Prehodnica. Mi smo već vidjeli, da u kolu zvijezda Danica zauzimalje mjesto najodličnije: eno ženi brata Mjeseca. Razlog većeg milovanja prema njoj biti će ovaj. Ako su se Srbi i Hrvati divili sjaju Prehodnice, oni su se iz srca radovali Danici, koja mirnom i bijelom svojom svjetlošću ljudima javlja svaki bijeli u boga dan. Na zapadu, do večernje i noćne Prehodnice nije prave sreće, dok je sreća na istoku do jutrenje Danice. Još danas u Boki, kad naš seljak u zoru stupa na kućna vrata, skinuće kapu i prekrstiće se spram Danice govoreći: "Sjajna Danica na istok, a jaki bog na pomoć!"³

Ovaj poklon, osim znamenja krsta, nema što drugo hristjansko. U čisto poganskome uskliku, ne samo da se Danica ukazuje davnom boginjom naših djedova, nego je po prilici i jaki bog, što se iza nje priziva, bog starog vjerovanja. Višnjeg jakog boga dnevnoga vidjela mi već poznajemo¹.

³ Vrčevića, **Tri glavne sveč.**, str. 20: "Vujadin izigje pred vrata (u noći badnjega dne), i kad vigje, da je Danica više no dva koplja iza brda odskočila, skide kapu i spram nje se prekrsti, govoreći: "Sjajna Danica na istok, a jaki bog na pomoć!"

¹ **Dio 1.**

Krajnjom noću, koja se u dan pretvara, vlada Danica, a noću, koja započinje, vlada Prehodnica; no je Mjesec prvi noćni bog. Sve zvijezde linjaju pred njim, te je i njegov sjaju u noći najvidniji. Pa, neprestanim svojim mijenama, on puni noćno nebo. Mijeni se mjesec svakih 27 ili 28 dana, napredujući za polak toga vremena do uštapa, a od uštapa za drugu polovicu opadajući. Pošto su sve Mjesečeve mijene lako shvatljive i jasnije od Sunčevih, Mjesec, pri je nego li Sunce, Arijcima i Slavenima regjaše vrijeme. **Mjesec**, od korena **ma, me**, znači "mjeritelj". On mjeri ono doba, koje se po njem riječju jednakom zove mjesec, pa pri svakom mjesecu ukazuje svoju početnu mijenu i svoj uštap². Mjeri takogjer trinaesto-mjesečnu godinu, što je starija od dvanaesto-mjesečne sunčane. Mjeseca mjeritelja spominje izrično naša pjesma, govoreći: "pak se šeta po vedromu nebu — i kazuje dane i godine"³. Slično se pjeva i u starostavnoj knjizi arijskoga roda, u Rig-Vedi: "On se ragja vazda nov, kao barjaktar dneva predlazi zorama ... ragja se opet i opet, dijeleći vremena"⁴. Radi Mjeseca boga, Arijci iz prva dijeljahu vremena na noćnom osnovu. Mjesto da broje po dnevima i ljetima, brojahu po noćima, mjesecima i zimama."⁵

² Mijena i uštap, to su stare riječi te i stari pojmovi, dok su nešto novijega postanka izrazi: prva četvrt i posljednja četvrt. Odmah u početku naznačivalo se vrijeme od cijelog i od polovičnog mjeseca. Za polovični mjesec od mjene do uštapa, i pjesma kaže: "kano mjesec od petnaest dana, — kad obasja kroz jelove grane" (Krašić, **pjes.**, knj. I, 9, v. 56—7). Još drugi Arijci mjesec raspoloviše, tako n.p. Rimljani sa svojima **idus**. No je lako i dalje tu polovicu opet raspoloviti, tim više, što mjesečnu prvu i posljednju četvrt nije baš mučno razlučiti. Mjesec okreće se oko zemlje tačno u 27 dana, 7 sati i 43 minute, a, oblo računajući, četvrt toga iznosi sedam dana. Po tome Je prilično, da i prije uvedene semitske, pa i hristjanske nedjelje dana, u nas postojaše kao neka sedmica, to četvrti dio od mjeseca.

³ Vidi gore, na str. 132.

⁴ Rigv., X, 85, v. 19 i 18.

⁵ Valjda ima i u nas ostataka takog brojenja. "Zimiti zimu" kod koga, pjesnički je izraz, koji kašto znači: u njegovoj kući prebivati kroz godinu. U ovom odnosu manje je jasna, ali je nekog opaza vrijedna i riječ "čelo". U Risnu, noć je jedno "čelo", pa dan i noć dva su "cela." (Vuk. **rječ**)

Visokog mjeritelja i reditelja vremena naši oci postojano posmatraše kao muško biće. Po riječi, Mjesec je muški supstantiv, muškarac, u svima slavenskim jezicima. Ako se on drugdje i podjevojči, to se u nas nikad ne desi; zašto, lako pogagjamo. Na nebu sjeverne prvašnje postojbine Arijaca, pa i na nebu zakarpatških Slavena, Mjesec je u istinu krasan i milovidan, kao što je on i na svakoj drugoj strani zemlje; ali svježim i hladnim noćima onamo vlada doista čili junak. Nije više junak, no ipak je

neporočna i stroga junakinja, to Artemida i Diana, u mlakim i čistim noćima Helade i Italije, premda iz početka kao da i u Italiji on bijaše "Deus Lunus"¹ Više k jugu, nad raskošnom zemljom Semita, žensko biće već posve maha otimlje; junakinja se umekšava, pa, uz oštro lice Ašere, ukazuje se i drugo razbludno lice Astarte. Navlastito u tropičnim krajevima Mjesec je sasvim drukčiji, nego li u nas: iza dnevne gotovo nesnošljive žege, čovječja sjetila posrkaju svu slast tihe, mekane i zlatne mjesečine; od Mjeseca, i od žutog jantara njegova odsjeva, oči opojene kao da se odvrćati ne mogu. Po različitoj klimi, promeće se ovako Mjesec od blijedog muškarca u srebrnu, trijeznu, čistu djevojku, ili u zlatnu djevojku, meku i zamamljivu².

¹ Da je "Deus Lunus" nastao poznim uticajem semitskog bogoštovja, ja ne bih vjerovao Prelleru (**Röm. Mythol.** II B., s. 395). Ako je on obožavan najviše u Frigiji i u Mezopotamiji, Frigija rek' bih da je glavna postaja grčko-italskog naroda na njegovu putu k Europi.

² Kod Arijata u žarkoj Indiji Mjesec postaje djevojka. Svegjer je on djevojka u mladini i pri uštapu. Ali u staroj Vedi ponajčešće je muškarac, kako to dokazuju muška mu imena Čandra, Indu i Soma. Sunčani Savitar udaje Somi ćer svoju Surju (Sunce).

Ne podjevoji se Mjesec na snjegopadnim poljanama visoke Ilirije. Sjajni Mjesec jeste, po slovu naših pjesama, muški noćni putnik i od vajakada junak, stari vojnik: "Sjaj, Mjeseče, moj noćni putniče!"³ — Sjaj, Mjeseče, moj stari vojniče!"⁴ Od pjesama, upravljenih Mjesecu vojniku i putniku, sad preostaju sami ulomci, kako su baš i ovi uvdje navedeni. Ali je prilika, da je pučka pjesma negda sipala milja obilnijeg oko toga nebesnog noćnog ratnika. Mjesec, ili gledan djetinjim okom preprosta čovjeka, ili promatran zreloom sviješću čovjeka naobražena, jednako privlači pamet i zanosi je u plave i beskrajne misli, više no ikakvo drugo biće na prostoriji neba.

³ Vuk. **posl.**, na str. 284.

⁴ B. M. **pes.**, I, v. 38.

Moguće je ipak, da uz pomenute ulomke mi još imademo sačuvanu i cjelovitu jednu pjesmu o Mjesecu junaku. Pjesma je u obliku poskočnice, a pjeva se u Primorju makarskom, na zemljištu stare Poganije.¹ Veoma je liepa, i glasi:

"Primorkinja konja jaše
srebrenom se ćordom paše.
sjaj, Miseče, sjaj!²
Nad more se nadziraše,
sama sobom govoraše:
sjaj, Miseče, sjaj!
Mili Bože, lipa ti sam,
bila ti sam i rumena,
sjaj, Miseče, sjaj!
tanka ti sam i visoka,
lipim ruhom odivena!
Sjaj, Miseče, sjaj!
Još da imam crne oči,
tri bih grada primamila,
sjaj, Miseče, sjaj!
i u gradu Jurić-kneza,
oli brata, oli njega.
sjaj, Miseče, sjaj!
To su čule sluge kneza,
pa su knezu povidile:

sjaj, Miseče, sjaj!
Ne znaš, kneže gospodaru,
Primorkinja konja jaše,
srebrenom se ćordom paše,
sjaj, Miseče, sjaj!
Nad more se nadziraše,
sama sobom govoraše:
sjaj, Miseče, sjaj!
Mili Bože, lipa ti sam!
tanka ti sam i visoka,
sjaj, Miseče, sjaj!
bila ti sam i rumena,
lipim ruhom odivena,
sjaj, Miseče, sjaj!
Još da imam crne oči,
tri bih gradit primamila,
sjaj, Miseče, sjaj!
i u gradu Jurić-kneza,
oli brata, oli njega,
sjaj, Miseče, sjaj!

Kneže slugam' odgovara:
Do vam Boga, sluge moje.
sjaj, Miseče, sjaj!
Primorkinju ufatite,
ćordom kose izmirite,
sjaj, Miseče, sjaj!
Ako budu dulje od ćorde,
to će biti ljuba moja;
sjaj, Miseče, sjaj!
ako budu kolik' ćorda,
to je ljuba brata moga,
sjaj, Miseče, sjaj!
Sluge kneza poslušale,
ufatiše Primorkinju,
sjaj, Miseče, sjaj!
ćordom kose izmirile,
to su kose duže od ćorde,
to je ljuba kneza mlada,
sjaj, Miseče, sjaj!"

¹ Uzeta je iz rukopisa g. prof. M Alačevića.

² Neki pjevaju: "sjaj, Sunce, sjaj!"

Ova ratnica Primorkinja, koja "se srebrenom ćordom paše", i hoće "tri grada da primami", dosta naliči ubojnoj Sunčevoj sestri u dvije pjesme Vukove, knj. I, 232 i 233. Za "Sunčevu sestru" Vukovih pjesama nagagjasmo gore,³ da bi to moglo biti Sunčeva zaručnica, Zora. Mogao je i Jurić-knez ove pjesme, u prvašnjoj verziji, biti Sunce, a brat, što se u pjesmi uz njega spominje, biti Mjesec. Pripjev je dvojak: "sjaj, Miseče, sjaj!" i "sjaj, Sunce, sjaj".⁴ Kad bi to tako bilo, poskočnica prikazala bi nam vjenčanje viteške Zore sa Suncem, bratom Mjesečevim. Ali, naravno, sve je ovo dosta osporno, pa neka i ostane pod sumnjom

³ Na str. 132.

⁴ Po primjedbi g. Alačevića.

U Mjesecu, pokraj borca i putnika nebesnog, Srbi i Hrvati vidjeli još i čobanina. Naši se ljudi za Mjeseca rado zagoneću, pa zagonetanje iznosi ga najčešće kao pastira ovaca, biva zvijezdâ, na noćnom nebu. Zagonetke: "Puno polje ovaca, megju njima rogat čobanin" — "Puno polje ovaca, megju njima rogat govedar" — "Pun tor zlatorunih ovaca, megju njima čoban-baša u mlatne haljine" — "Pun tor goveda, megju njima rogat govedar" — "Polje nemereno, ovce nebrojene, megju njima čoban rogonja" — "Ovce pasu nebrojene širom poljem nemirenim, a čobanin im rogušica", odgonećuše: Mjesec i zvijezde¹. Tako i zagonetka: "Nepremer polje, neprebroj ovoe, megju njima Marče čobanine, za njima ludi Bugarin" isto se odgoneće: nebo, zvijezde, Mjesec i Sunce². U mitologiji već je poznato, da pastirskim Arijcima privigjalo se duboko i široko nebo sve puno ovaca, ovana i koza: s jutra i s večera, pred bijelom i zlatnom marvom ide čobanica Zora, pa onda i mlado čobanče, Sunce. Iz arijskog pravijeka ovo se vjerovanje protegnu do Helenâ. U dorskoj naselbini Apoloniji, u hramu čuvalo se velikom brigom čitavo stado brava, posvećenih Suncu³. Protegnu se vjerovanje i do nas Srba i Hrvata; samo što u nas, mjesto Sunca i Zore, prikazuje se čobaninom na nebu Mjesec.

¹ Novakovića **zagon**.

² Id. Vitezom, ili viteškim konjem, kaže se Mjesec u zagonetkama: "Poletio tumbak u subotu u mrak, u utornik nad Dubrovnik". — "Sedi vila ukraj rita, čeka sina Margarita, kad on dogje, da s njim pogje". — "Naš zelenko pro polja predje, za trag mu se i ne zna". — "Sivac more preskoči, ni kopita ne skvasi". — "Moj gjogo pregje preko mora, a ni kopita ne pokvasi".

³ Herodoti 1. IX, c. 93.

Pokraj nazora, da je Mjesec na zvjezdastome nebu božji pastir, ragja se i drugi nazor paralelni, da je on visoki hranitelj i gojitelj. "Tvoja se sreća rodila, — mjesecem sjajnim gojila, — zvjezdama sjajnim rosila!" uzvikuje pjesma⁴. Goji Mjesec mlijekom zvijezda, te i čistim mlijekom sjaja svoga. Mjeseca gojitelja poznaju i uznose Arijci, od pamtivijeka. Radi krepkog gojenja, Mjesec već vedičnim Indima prometnno se u pilo nebesno, u boga Somu¹: Mjesecom — Somom napajaju se i jačaju viši bogovi, pa je on u opće uzrokom, da i ljudski "život dugo potraje"². Slično misli i druga grana istočnih Arijaca, eranska. Avesta ističe Mjesečevo mlijeko, pak prirodno sve rastenje i napredovanje silom boga Mjeseca. Mánthra čpenta, Riječ-sveta, govori Mjesecu: "Ja hoću, da tvoje rogjenje i tvoje rastenje čistim: ja hoću, da ti tijelo i moć čistim, da te učinim djecom bogata i čista mlijekom³, čista djelovanjem, mlijekom, pretilinom, mozgom i porodom .... Pridigni se, idi od vazduha do zemlje, od zemlje do vazduha; pridigni se, ustani ti, zbog čijeg rogenja i rastenja Ahuramazda rastenje stvori."⁴ Po mazdejskoj vjeri, pomoću Mjeseca boga raste sve: ponajprije zeleno drveće, pa marva i ljudstvo. Ali ovaj napredak od Mjeseca stegnuto je na ono doba, kad i sam Mjesec raste, "za mladine za uštapa i za vremena, koje stoji medju objema"⁵. S toga, mazdejci mole se: "Mladog Mjeseca, čista, gospodara čistine, veličamo mi; punog Mjeseca, čista, gospodara čistine, veličamo mi!"⁶

⁴ Vuk. **živ. i ob.**, na str. 33.

¹ Vidi osobito himnu Rig-Vede, X, 85.

² Rigv., X, 85, v. 18.

³ Po Avesti, mlijeko pristaje i Suncu.

⁴ Vendidad, XXI, 32.

⁵ Khorda-Avesta, XXIII, 4.

⁶ Id., ib.

Jednako nama, Srbima i Hrvatima, Mjesec, kad raste, hoće da naspori sve. Naš narod još živo vjeruje u blagohotno nagnuće mladoga Mjeseca prema svakome stvoru na zemlji, prema ljustvu, životinji i bilju, i njemu se obraća kao pouzdanome prijatelju. Reče nam Veda, da od Mjeseca "život dugo traje". Istom mišlju naši ljudi, kad nova Mjeseca ugledaju, vapiju u njega zdravlje, sretajući ga usklikom: "Zdrav zdravljače! nov novljače!"⁷ U to, poskočiće spram njega. A sredovječni gdjekoji ljudi poskočiće do tri puta, uhvativši se za uho, i rekavši mu: "Ti star, a ja mlad!"⁸ S mladinom Mjeseca oni hoće da se pomlade. Pokaza nam Avesta, da rasteњem Mjeseca raste ponajprije drveće, pa da i marva onda napreduje. Baš je takvo i naše vjerovanje: po mišljenju našeg naroda, Mjesec najviše djeluje na bilje⁹. Kad Mjesec ne raste, kad opada, ne će niko, u mnogome kraju, držati pluga u polju, jer na njivi ne bi onda ništa urodilo¹⁰: njiva ragja u protivnoj zgoti.

⁷ Vuk. **rječ.**, pod **Zdravljak**.

⁸ Vuk. **posl.**

⁹ Š. u **Slovincu**, s. 1883, br. 6.

¹⁰ Id.

Uz puna Mjeseca, treba posjeći drvo, da se isijeku brvna za gragjenje nove kuće: ovo je zdravo, a gdje ovo nije ovako učinjeno, umrijeće koji iz kuće¹. I čovječja kosa jest neko bilje, pa se svak šiša onda, kad Mjesec raste. Od mladine do uštapa strigu se i ovce, eda bi vuna bila najdulja i najtrajinja². Red je sve započeti u ono vrijeme, kad Mjesec napreduje. Može on tada pridavati i samo bogastvo u novcu. Spram nova Mjeseca nekoji će tresnuti novčanu kesu, a nekoji uzeti će iz nje u ruku nekolike novce, te će reći: "Ustostručili se, da bog da, ovog mjeseca!"³ Čak i tajne svoga srca mlagjaku Mjesecu povjeravaju djevojke. U Srijemu, mnoga djevojka, spazivši nova Mjeseca, prekrsti se, očita molitvu kakvu zna u triput, pak mu rekne: "O sjajni Meseče na nebu! Ti vidiš svu zemlju i na zemlji onog, koji je meni sugjen; učini, da ga i ja u snu vidim"⁴. U djevojke, koja to kaže, nije ni truna romantičnog zaleta iz novijeg vremena. Djevojka vrača sebi sreću po živome i naprednome božjem Mjesecu. U Indiji, mladenci se vjenčavaju za prvih petnaest mjesečnih dana.

¹ Id.

² Id.

³ Id. — Vuk. **rječ.**, pod **Zdravljak**.

⁴ Vuk. **živ. i ob.**, na str. 324—5.

⁵ Vuk., **rječ.**, pod **Nedjelja**.

Vrača se mnogo u sve "mlade" dane za još mladog Mjeseca, poslije mijene. Posvuda u narodu našem, u istočnoj kao i u zapadnoj strani, pošto se Mjesec mijeni, prva se nedjelja zove "mlada nedjelja"⁵, pak drugi dani redom "mladi ponedjeljak" itd.⁶ Osobito žene idu tada na gdjekoje izvore, te se kupaju, ili vodu piju. Nigda zgodnije vraćanje, nigda zdravija voda u izvorima. Kupajući se, i pijući vodu, bolesnici će jamačno ozdraviti. Ali, mimo ostale mlade dane, sveta je nedjelja i svet je petak Pače, mlada Nedjelja i mlada Petka (a ne mladi Petak⁷) uobražene su kao živa ženska bića, tako da Vuk Karadžić opaža: "U narodu se našem misli, da je Nedjelja nekaka sveta žena, kao što se i govori: sveta Petka, Nedjeljina majka, a i na ikonama se nalaze gdješto ove obadvije"⁸.

⁶ Kukuljević, **Vile**, na str. 89—90.

⁷ Izuzetkom dolazi muški Petak, kao n.pr. u ovoj hrvatskoj pjesmi, u zbirci St. Mažuranića:

"U Ivana kuća od tamjana
u njoj sveci rujno pijo vino,
uvrh stola Isus i Marija,
do njih mi je Petak i Subota"

(Radetića **Pregled**, na str. 75),

⁸ Vuk **rječ.**, pod **Nedjelja**.

U hristjanskom kalendaru nepoznatu Nedjelju svetkuju, u zapadnim krajevima naroda, najvećom sućuti i kao izvanredno: ogriješio bi se o puk onaj župnik, koji na mladu Nedjelju ne bi u crkvi izložio oltarsko svetotajstvo¹. U Jesenicama spljetskih Poljica, svetkuju svaki prvi petak od mjeseca, to za dobar plod polja; a taj zavjet postoji od pamtivijeka². Dviju svetica, Nedjelje i Petke,

puna je sva pučka literatura: "E da Bog da i Nedjelja mlada!" — "Bog mu dade i sveta Nedjelja". — "Ubila ga sveta Petka Paraskevija!"⁴ U jednoj pjesmi, veliki jedan grješnik ispovijeda se: "Ja se maših perna buzdovana, — te udarih zlaćena sanduka, — pršte sanduk, kanda post'o nije, — u sanduku Petka i Nedelja, — i sa njima sveti Arangjeo, — Petka kune, Nedelja proklinje⁵." Težega zločinstva od ovoga, što učini onaj grješnik, nema, a nema kletve teže od Petkine i Nedjeljine. Preuglednim ovim sveticama domaćica u Srbiji, na badnji dan, odmah iza molitve kućnog starješine, moli se nekako čudno: "Pomozi, sveta Bogorodice, sveta Petko i sveta Nedeljo! Jutrošnje jutarce i jarko sunašce, na radost mi osvani!"⁶

¹ Kukuljević, **Vile**, na str. 89—90.

² Dopis u spljetskom **Narodu**, g. 1886, br. 76.

³ Češće u pjesmama.

⁴ Vuk. **pjes.**, knj. I, 254, v. 8.

⁵ U **Vili Beogr.**, g. 1866, br 30.

⁶ Milićevića **živ. Srba**, gl. XXXVII, na str. 127.

Po svemu govoru pučkom očevidno je, da to nisu nikakove svetice iz nove vjere, već naprosto davne poganske boginje. No, koje su to boginje? Diljem ovih radova, Nedjelju i Petku mi više puta susretasmo, ali nam mučno bijaše posebno svojstvo njihova božanstva iznijeti na čisto. Čini mi se, da ta mušnoća nije tolika u ovome sklopu radnje, sada pri posmatranja Mjeseca, Ovdje mi čujemo, da je Nedjelja kći Petkina, jer puk veli: "sveta Petka Nedjeljina majka". Svakog mjeseca s mladim Mjesecom ukazuju se i Petka i Nedjelja. Nego, Nedjeljina epifanija uz mladog Mjeseca kao da je jača od Petkine, pošto epitet "mlada" pristaje Nedjelji, a ne Petki; kaže se: "Nedjelja mlada", a ne kaže se: "Petka mlada". Mlada Nedjelja najtješnje se druži s mladim Mjesecom. A što se tiče prave naravi ove Mjesečeve drugarice, daje se nešto nagagjati. U Boci kotorskoj, narod zna za "caricu Nedjelju nad dvanaest Nedjelja"⁷; to je prva nedjelja po Ilijnu dne. Kako je izvan svake sumnje, da gromovnik Ilija nastupi negdašnjeg boga Gromovnika, "carica Nedjelja", koja se dotiče Ilijna dne, ima biti u nekom odnosu s gromovnim i munjevnim pojavama.

⁷ Vuk. **rječ.**, pod **Nedjelja**.

U ovoj misli nas utvrđuje i molitvica, jedna, koju stare žene govore, isto tamo među jekavcima, po Hercegovini. Kad sijeva i udaraju gromovi, onamošnje starice užiju kandila pred ikonama, kade kuću tamjanom, te se mole ovako: "Sveta bogorodice, božja majko, današnja carice sveta Nedjeljo, sveta Petka, Čeklo i Ognjena Marijo, smiluj se na nas grješne!"¹ U molitvici ispremiješana su imena boginja i hristjanskih svetica, ali je u njoj važno to, da se opet sveta Nedjelja spominje uz sijevanje munjâ. Po ovome dotaknuću Nedjelje s Gromovnikom i s olujom prilika je misliti, da mlada Nedjelja drugo nije, do poznata nam mlada ognjena Munja, kojom, u gore izloženim mitičnim pjesmama,² ženi se Mjesec. Dvanaest je mladih Nedjelja, ili mladih Munja, koliko je mjeseci u godini, te i vjenčanja Mjesečevih. A da je mlada Nedjelja ognjeno biće, izlazi nam i na drugi način iz narodnih pjesama.

¹ Vrčević, **Niz prip.** na str. 138.

² Str. 130—2.

U pjesmi jednoj iz Srijema,³ Marko Kraljević ulovio guju šestokrila, koja, prokazavši se Markovoj sestri, za sebe veli: "Ta ja nisam šestokrila guja, — već ja jesam ta Nedjelja mlada."⁴ Je li išta jasno u našoj mitologiji, to je simbolizam guje ili zmije. Mi smo već razložili na dugo, kako zmija oganj oličuje.⁵ Pošto je po riječi pjesme, mlada Nedjelja guja šestokrila, ona drugo ne može biti, do li oganj. Srbi i Hrvati po svoj prilici držahu, da o svakoj mijeni sjaj ugašenog Mjeseca opet se užije na viječnom prvotnom ognju, na munji, pa, kad se to mišljenje u lični mit prenese izvedena je i ženidba mladog Mjeseca s mladom Munjom. Ako je mlada Nedjelja Munja, onda Petka, Nedjeljina mati, bila bi velika poganska bogorodica, žena Vidova, ili Svantevidova, gospođa i mati sviju bogova, Živa. Potonje svoje ime Petka valjda dobi od petka dneva. Može biti, da ovi dan bijaše njoj posvećen, kao što je bio njemački "Freitag" svet velikoj gospođi mitologije germanske, majci Freyji. Dnevu ime svoje

ostavi Freyja, a Petka, obratno, od dneva uze ime. Dva nedužna imena, Petka i Nedjelja, našem narodu sad zastiru pogansku golotu dviju davnih boginja.

³ B. M. **pes.**, 49.

⁴ V. 40—1.

⁵ **Dio VII.**

Noćnog mladoženju, sjajnog mladića putnika i ratnika, koji nevidnoj noći prigrće bajnu mjesečinn, sve to veću i svjetliju do uštapa, pa tajnovito onda spori sva tri roda, bilje, marvu i ljude, oci naši zamilovaše. Kao što je Sunce veliko vidjelo po danu, tako je Mjesec drugo veliko vidjelo po noći. "Dok je Sunca i dok je Mjeseca", to je pučka stajaća izreka, da se označi beskrajno trajanje nepomućenog poretka u vijeku i u svijetu. Reditelj Mjesec vodi noćne triumfe. Zanj rekoše strani pjesnici, da je zastava, da je jedro. Pjesničkim sličnim mislima titrali se i naši stari. Mladog Miesera s Danicom preuzeše s neba neki od južnih Slavena, koji od njih načiniše svoj grb¹,

Ali svakog mjeseca nastaje u Mjesecu prekrat nesrećan. Prispjevši do svoje ponoći, Mjesec na nebu počinje opadati i starjeti Sa starim sada su stari², kako s mladim Mjesecom dnevi bijahu mladi. Ostarjelog Mjeseca boje se ljudi, pa mu kažu, kako na više čusmo³: "Ti star, a ja mlad!" Uštap je. Mjesec se uštapnu, iznemože.

¹ Po mnenju I. Kukuljevića, **Vile**, na str. 89.

² Kukuljević, **Vile**, na str. 89—90.

³ Na str.

Mjesečeva neruka, postepeno izčezavanje sjaja u junaka Mjeseca iznenagjivalo tako naše oce, tako tištalo pučku dušu, da oni od zbilje pomisliše na nekakovu nevjeru u njega. U mitičnoj pjesmi Vukove zbirke o "ljubi ognjevitoj", ova dvaput kune Mjeseca:

"O Meseče, carev neverniče!
Zašto greješ caru na večeru,
te ne greješ ajdukom u goru?
Ej Meseče, carev neverniče!
Zašt' ne greješ danju kako noću?"⁴

⁴ Knj. I, 238, v. 21-6.

Jednako govori i stara poslovice dubrovačka: "Ni u psu, ni u Mjesecu nije vjere"⁵. Ono o Mjesecu, koji "greje caru na večeru", pa postaje "carev nevernik", dolazi nam, mislim, iz davnog doba. Taj car može biti car nebesni, kome Mjesec biva na nebu nevjernik s umanjivanjem svoga sjaja. Kao što Mjesec, nijedno nebesno tijelo nije nevjerno, nije podložno češćim mijenama i pomrčinama.

⁵ Daničića **posl.**

Kad se Mjesec smanjao, ljude bije nesreća. Poslovice redom vele: "Mjeseca zla usječen" — "Mjesec mu udi" — "Od Mjeseca blijedi i vene"⁶. Osobito na maloj djeci opaža se to venenje. U Risnu misle, da nije dobro, da dijete gleda u mjesec, jer kažu, "da ga Mjesec pije."¹ Od boga, kad ga prati sieta, može svakome čeljadetu da prigje crna tuga: Mjesec šenuće čak i pamet čovjeku "mjesečnjaku". Nesrećni uticaj ukazuje se i na bilju, te poslovice preporučuje: "Kad se Mjesec ušne, ne sij stvari nijedne"². A baš ni u čem nema napretka, pri Mjesečevoj nedaći. Kad on ide na manje, ništa ne valja sašiti, jer sašiveno ne će dobro držati³. Nestadak Mjeseca potpun je o mijeni, u onoj noći, koja rastavlja posljednju četvrt od mladine; pa je vrijeme to i najnesrećnije. O mijeni ne valja prati rublja: svaka će se prtenina onda u vodi "omijeniti" i raspasti⁴. U ponoći, o mijeni, jest i najglušije doba za aveti svakojake.

⁶ Id.

¹ Vuk. **rječ.**, pod **Mjesec**.

² Daničića **posl.** Ako i ne misao, a to poslovice može biti da je uzeta iz talijanskog, jer kao da je prevedena s ove: "Quando scema la Inna, non seminar cosa alcuna" (Tommaseo, **Dizion.:** Luna).

³ U **Slovincu**, g. 1883, br. 3.

⁴ Vuk. **rječ.**, pod **Mijena**.

Vjerovanje u mnoge i različne dojmive Mjeseca nije valjda nigdje naći dublje ukorijenjeno, no što je ono u nas Srba i Hrvata. Ali se to vjerovanje poteže, s jednom ili drugom pojavom, po svima granama arijskoga roda. Da posao ne raste slaboćom Mjeseca, dok raste njegovim napretkom, ili u ponoći njegovoj, mišljahu i drugi Ariji. Što se tiče Mjesečeva dojma na prirodno rasteenje, već iznjesmo dotične riječi iz Rig-Vede i iz Aveste⁵. Nego, i kod zapadnih Arijaca ima ponešto od našeg vjerovanja. U Franačkoj, za kraljeva Merovinga, kao sada u nas, ljudi o mijeni ne bi se rado latili makar kakova rada, pa su crkvojnaci u propovijedima nastojali, da tu pogansku sujevjericu ukinu⁶. Latinski izrazi: "nox silens", "nox illunis", "caligo illuna", za gluhu noć o mijeni, pokazuju, da takogje Rimljanima donekle mrsko i nepogodno bijaše ono doba. Naprotiv, s mladim i s punim Mjesecom, vrijeme bilo pogodno, barem u misli germanskih plemena, kako izrično za to svjedoči Tacit. O mladini i o užbi Germani držali, u ime božje sretne zborove⁷. Najvoljeli su tada i boj biti. Suevima, pod Ariovistom, vračarice ne dadoše, da s Rimljanima boj započnu "prije, no što će zasjati nov Mjesec"; pa Cezar, za to doznajući, prisili Ariovista u zao čas na bitku, razasu mu, s grdnim pokoljem, i vojsku i narod, te iz Galije protjera Germane preko Rajne.¹

⁵ Gore, na str. 138—9.

⁶ Grimm, **Deutsche Myth.**, III B., **Abergl.**, s. 402: "nec luna nova quisquam timeat aliquid operis arripere".

⁷ Poznate su Tacitove riječi (Germ., 11) o skupštinama Germana i o srećnom vremenu sastajanja: "De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes, ita tamen ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coeunt. nisi quid fortuitum et subitum incidit, certis diebus, cum aut inchoatur luna aut impletur: nam agendis rebus hoc auspiciatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur".

¹ Plutarh, u **Životu Cezarovu**.

Izmegju Helena, kod čuvarnih Dorana, kod Spartanaca, srećan bio započetak rata samo uz puna Mjeseca. Spomenito je ovo spartansko vjerovanje, jer je privezano glasovitoj bici na maratonskom polju. Kad perzijska vojska, deset puta jača od atenske, iskrca se na istočnu obalu Atike, te i Atena i Grčka lebdijahu u najvećoj opasnosti, glasnik Feidipida otrča iz Atene, i za čudo već sutradan bahnu u Spartu, vičući pomoć. U toj golemoj grčkoj nevolji, Spartanci se ne mogoše maknuti, "a da se o svoj zakon ne ogriješe", veli Herodot: naime, "bio onda deveti dan mjeseca, pa oni kazaše, da devetog dana ne će izići, sve dok ne bude mjesečni kolut pun".² S punim Mjesecom pohitješe na Maraton, no odocniše, i ne preosta im drugo, već čestitati hrabrosti atenskoj.

² Herod. VI, 106: ".... ουχ εξελευσεσθαι εφασαν μη ου πληρεος εοντος του κυκλου

Isto i za pomrčinu Mjeseca naporedo ide vjerovanje arijsko i naše. Samo što o ovoj najtežoj nezgodi noćnog vidjela Srbi i Hrvati sad ne znaju onoliko pričati, koliko to čine drugi arijski narodi. Kazivanje o pomrčini vrijeme nama izgoda, a skoro i istroši. Kad Mjesec pomrči, ili pomrči Sunce, naši će ljudi reći tek ovo: "uhvatio se Mjesec! uhvatilo se Sunce!"³ Za Sunce kažu još: "izjelo se Sunce!" pa gdjekoji prema njemu pucaju iz pušaka, "kao da ga od nešto brane".⁴ Ovo je posljednja jeka negda zvučnijih mitskih glasova. Ali znamo čisto, po drugim mitologijama, kako se to hvataju Mjesec i Sunce, i ko ih hvata. Po skandinavskoj Eddi, dva su orijaška vuka, što vrebaju na Sunce i na Mjeseca; vrebač, koji se nla za Suncem, zove se **Sköll**, a onaj stravičniji, koji Mjesecu napastuje, radi te napasti nosi ime **Mânagarmr**, Mjeseca pas: Mânagarmr hoće jednom "da sustigne i da proždre Mjeseca".⁵ I u Francuskoj govorilo se negda o istim psima i vukovima, napadačima Mjeseca, pošto jedna stara poslovice francuska glasi: "garder la lune des chiens ou des loups".¹

³ Vuk. **rječ.**, pod **Uхватiti se**.

⁴ Id, pod **Pomrčati**.

⁵ Grimm, **Deutsche Mythol., Nachtr.**, s. 587.

¹ "Čuvati mjesec od pasâ ili od vukovâ" znači: oko čega nastojati uzalud. Littré, **Diction. de la langue française — Lune**.

Ovaj mitični nazor o načinu Mjesečeve propasti, pri njegovoj pomrčini, mogli su u Francusku unijeti germanski osvajači, Goti, Burgundi² i Franci. Ali je to moglo biti i latinsko, jer i u pameti starih Rimljana motala se nekakova grozna Mjesečeva pogibija, kad on pomrči. Šta više, postojaše u njih i jedan običaj za izbavljenje boga: da se potamnjele Mjesecu pomogne, ljudi bi podigli silnu buku svakojakog oružja.³ Taj običaj rimski zabilježi i sama svjetska historija, u dvije prilike znatnog zamašaja. Godine 168 prije Hrista, u ratu protiv Perzeja, u noći, koja preteče dan bitke kod Pidne, nastaje pomrčina pri visoku i punu Mjesecu, pa Rimljani, kazuje Plutarh, stadoše, po svojim obredima, Mjesečev sjaj natrag doživati, bučno udarajući u posugje od bronzne i prema nebu uzdižući silu zubarja i ugaraka.⁴ Još je znamenitija druga zgodica. Tri rimske legije u Panoniji digoše bunu, kad god. 14 poslije Hrista Tiberij naslijedi Augusta. Tiberijev sin, Druzo, izaslan da ih utiša, ništa ne opravi, a našao se i sam u zapari među buntovnicima: opasnost priječaše njemu, a zatim možda i ocu caru. U noći jednoj, punoj vike i prijatnje, kao da će planuti i nešto teško skriviti bijesna soldatija, kad li eto iznenada pomrči Mjesec: u onaj čas pozornost svačija obrati se božjoj pogibiji, i slegne se buna.⁵

² U Bourgogni, negdašnjoj Burgundiji, čuje se, ili se čula, poslovice:

"Dien garde la lune des loups". Grimm, **Deutsche Myth.**, s. 203.

³ Livii XXVI, 5: "... cum aeris crepitu, qualis in defectu lunae silenti nocte cieri solet ....".

⁴ U **životu Paula Emilija**.

⁵ Tacitov opis ovoga slučaja tako je značajan i slikovit, da je vrijedno ovdje pobilježiti sve njegove riječi (Ann., I, 28): "Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro repente coelo visa langnescere. Id miles, rationis ignarus, omen praesentium accepit, suis laboribus defectionem sideris adsimulans, prospereque cessura quae pergerent, si fulgor et claritudo deae redderetur. Igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu strepere; prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes offecere visui creditumque conditam tenebris, ut sunt mobiles ad supersitionem percussae semel mentes, sibi aeternum laborem portendi, sua facinora aversari deos lamentantur".

Kod ovih historijskih pomrčina nije razabrati, koja neman Mjesecu kidiše, no je opet jasno, da rimski ljudi gledaju, kako bi napast neku od Mjeseca otklonili, pa udaraju oružjem, kao što naši ljudi pri pomrčini sad pucaju iz pušaka. U grčkom narodu, Mjesečevo pomrčanje manje važi, te je i manje oglašeno, nego li u rimskome. Ipak, i u pronicavih i umom slobodnijih Grka bijaše običaj, da se za tri dana iza mjesečne i sunačne pomrčine ne smije ništa preduzeti,¹ a to jednom Atenjani skupo platiše.

¹ Plutarh, u **životu Nikijinu**.

U peloponeskom ratu, neprijatelji stiskoše skoro sa svake strane veliko brodogradilište atensko, koje stajaše u luci grada Sirakuze. Da se spasu brodovi, trebalo što prije iskopati ih iz luke i s njima otploviti, kad eto pomrknu Mjesec, pa praznovjerni zapovjednik Nikija počeka te upropasti i sebe i vojsku.² Nego je još starije od pisane rimske i grčke historije vjerovanje, da Mjesec u pomrčini strada od nemani, i da je s toga pomrčno vrijeme i ljudima vrlo nesrećno. Od istočnih Arijaca, davni Indijci vjeruju, da grdosija morska sa zmijinjim repom proždire pomrknutog Mjeseca i pomrknuto Sunce. Slična vjerovanja imaju i pogdjekoji narodi nearijski.

² Id., ib.

Sad su nam pučke naše izreke: "uhvatio se Mjesec" — "uhvatilo se Sunce, izjelo se Sunce", jasnije i razumljivije. Kad noćni bog propada u tamu pomrčine, neko ga hvata i neko ga jede, proždire. Naši oci to pomislili posve realistično i ozbiljno, a pratili nesreću najvećom brigom. Mjesečevi zlotvori i napasnici jesu li pak vukovi, kako ono Skandinavci misle, ili je zmijurina, kako misle Indijci, ili zar još treće nešto? Pitanje rješava se sa dva važna svjedočanstva, s jednim slavenskim, a s drugim našim posebitim. V. Jagić iznosi ovu slavensku glosu: "**Oblaci goneći** od seljakâ, zovu se **vukodlaci**, pa, kad pomrči mjesec, ili sunce, oni kažu: vukodlaci izjedoše mjesec, ili sunce."³ O Mjesečevu

naletniku jednako govori i naš Minčetić, u XVI vijeku: "Mne mi se kako zec, gdi na njih vape tak, jako no na mjesec, kad ga ie (ije, jede) vukodlak."⁴

³ U tekstu **Monocanona**: "Nubes pellentes (**Облак гонещи**) a rusticis Vlkodlaci appellantur, cum igitur luna aut sol defecerit, Vlkodlaci, inquit, lunam aut solem comederunt" (Archiv, B. V, s. 91).

⁴ **Stari pisci**, II,336. Takogjer Jagićev navod.

Dakle, Mjeseca jede neman vučje naravi, vukodlak. A što Minčetić ovdje spominje zeca, koji vapije radi Mjeseca, nije ni to slučajno. To je takogje drevno maštanje arijsko. U pjegama mjeseca, kad je pun, Indi sanskritskog doba ugledali zeca, pa mjesec zbog toga nazvali **čacin**, zecovima obskrbljen, i **čacadhara**, onaj koji zeca nosi¹. Iz navedenih dvaju svjedočanstva izlazi, da Slaveni, a među Slavenima navlaatio Srbi i Hrvati, o pomrčini vjerovahu ono, što i sjeverni Germani: naime, boga Mjeseca gone nebesni vukovi. Niti je ovo prvi put, što mi opažamo stjecanje skandinavske i slavenske mitologije. No je u slavenskom mitu crta jedna dublje usječena: goneći oni vukovi ukazuju se u mrkim oblačinama, što jure po nebu. Valjda i bez prave pomrčine, stušteni tamni oblak, koji Mjeseca prekriva, bijaše u očima prosta Slavena takav vuk, ili vukodlak. Što pak u XIII vijeku Česi držahu, kad se Mjesec mijeni, da njega jedu vještice, koje u tmuni konoplju predu² to će biti posebno mišljenje u slavenskog jednog ogranka. Po mnenju Rusa, kako o pomrčini, tako i o gluhoj mijeni, vukovi zlobe Mjesecu i nanj napadaju. U ruskom jeziku, об-мінъ znači vukodlak.

¹ Grimm, **Deutsche Mythol.**, s. 597. — Gubernatis, **Zool. Mythol.**, v. II, p. 80.

² Vidi i za ovo Jagića, u Archivu V, s. 688—9.

Tamnjenje Mjesečevo u svakom mjesecu, a i pri pomrčinama, daje pučkoj priči povoda, da nam ona gdješto Mjeseca prikazuje kao biće, ne samo zlosutno, nego skoro i zloćudno. U razglašenoj pripovijeci Vukove zbirke: "Čardak ni na nebu ni na zemlji",³ Mjesec upleten je u poznatu nam mitičnu dramu noćnih triju Sunaca i triju Zora. Priča glasi: Bio jedan car, a u cara premila kći, koju ugrabi iz neba zmaj, i odleti s njom u oblake u čardak, što niti je na nebu, ni na zemlji.⁴ U cara bila i tri sina, koji idu u potragu za ugrabljenom sestrom. Najmlagji od njili jeste i najpožrtvojniji: zakla svoga konja, a od konjske kože okroji oputu, koju iz luka izbaci do onog čardaka. Uz oputu on prvi pope se, pa i braća za njim dogjoše do zmaja. Zmaj spava sestri na krilu. U glavu do dva puta raspalio ga buzdovanom najmlagji brat, no uzalud, dok treći put, po migu sestre, udari ga u život, a zmaj onda poginu.⁵ Dvojicu starije braće strah je i gledati mrtva junaka, zmaja. Tri brata tad provedu sestru kroz tri konjušnice. U prvoj, za jaslina stoji vranac s opravom od čistog srebra; u drugoj, bijelac s opravom od suhog zlata; u trećoj, kulaš uz drago kamenje.¹

³ Vuk. **prip**; 2.

⁴ Poznat nam je iz neba zmaj kao munjevni Oganj. ⁵ Oganj, ako ga se bije po vrhu, ne utrne se; propašće, kad se tuli iz temelja.

¹ Vran konj i čisto srebro pokazuju na noćno modro nebo, kako bijelac sa zlatom na nebo, koje rudi s ranim jutrom. Intenzivna zraka i sjajna plavoća neba dnevnog izražene su dragim kamenjem i pepeljastom bojom konja kulaša. Sva ova figuracija nije naša vlastita, već je opća arijska, u pričama o tri Sunca.

Sa svoje strane, i sestra braću provede kroz tri sobe do triju djevojaka. Prva djevojka veze na zlatnom gjergjefu zlatnom žicom; druga zlatnu žicu ispreda; treća biser niže,² a pred njom na zlatnoj tepsiji od zlata kvočka sa svojim pilićima biser kljuca. Tri djevojke namijenjene su trojici braće, treća junaku bratu najmlagjemu. Nego, kad ovaj braći spusti iz čardaka sestru i tri djevojke, dva loša brata presjekoše oputu. Treću djevojku, onu s kvočkom i pilićima nevjernici hotješe dati jednome čobančetu, koje nagjoše u polju kod ovaca, te ga preobukoše i ocu povedoše. Ženidba je, a ženi se brat najstariji, kad li eto s čardaka na vrancu doleti brat, kome je nevjera učinjena, pa kucne mladoženju i rastavi ga od konja i djevojke. Dogodi se isto i srednjemu bratu, doletjevši junak ovog puta na bijelcu. Kad, trećom, hoće i čobanče da se vjenča s najboljom djevojkom, dohrli pravi ženik na kulašu usmrti čobanče, prokaza se, učini svadbu, pa poslije je carevao nakon cara, oca svoga. Bješe otac izagnao svoja dva starija nevaljala sina.

² Tri djevojke, Zora večernja, noćna i jutrenja, tri su hipostaze Zore jedine, koja je, u ovoj priči, ona sestra trojice braće.

U ovoj lijepoj i prozirnoj priči, čobanče u polju kod ovaca jest Mjesec na zvjezdastom nebu u noći, kako nam to već kazaše pučke zagonetke.³ Na svršetku noći, nebesni pastir zvijezdâ natječe se s mladim Suncem okolo djevojke Zore, ali mu takma i napor uzalud. Mjesec zamire u mliječnoj bjeloci dnevnog neba, ispred sve to jačeg Sunca. Za to treći brat, u priči, usmrtio čobanina mladoženju.

³ Gledaj gore, na str. 138

U ostalom, taj prikaz Mjeseca, kao neprijatelja Suncu u noćnoj drami, nije običan. Običnija je pri tome Mjesečeva pripomoć, kao što je, na primjer, vidjeti u jekavskoj priči: "Crno Jagnje",⁴ gdje Mjesec nije čobanin ovaca, već je sam jagnje. U ovoj priči, carev sin hoće da se ženi, ali djevojkom, koju vidi u noći u snu, a koja će mu reći: "Ja sam tvoja, ja ću ti biti sretnja i rodiću ti sina sa sjajnom zvijezdom na čelu." Pa i zbilja jedne noći eto mu u snu prelijepe ženske, a od nje čuje, što će sve uraditi. Carev sin rano podranio, išao u lov sa slugama i na putu odmah sreo "jedno crno jagnje bez biljega sa zlatnim roščićima".¹ Zajedno s jagnjetom on tada traži svoju zaručnicu, kad eno ugleda kućicu na tri šarapoda. U svakom je šarapodu, ili trijemu, po jedna djevojka: "jedna veze, druga plete, a treća pjevajući prćiju šije."² Sve tri djevojke jednako su divne: carev sin, "začugljen ljepoti onijeh gjevojaka, ne mogaše razlikovati, koja je od koje ljepša". Ipak, on nekako sebi izluči treću, dok snimi prsten s desne ruke svoje i stavi ga na njezinu ruku, rekavši joj: "Ti si moja zaručnica!" Bila to najmlagja sestra, Srećnoj zaručnici dvije starije sestre bijahu zavidne i zlovarne.³

⁴ Vuk. **prip.**, 27.

¹ Zlatni roščići, to su rogovi mladog mjeseca. Što je jagnje bez biljega crno, to je gluha noć.

² Ne treba ponavljati, da je to, u arijskim pričama, rad noćnih Zora za sunčanu svadbu, koja će biti doskora u jutro.

³ Pripovijetka ovdje nastavlja, pričajući još izvan pravog mjesta poznatu božju noćnu tragediju. Opake dvije sestre općiniše zaručnicu, te ona pobježe u pustinju i "pribi se" jedna "pri jednome kamenu", t.j. snagje je arijsko okamenjenje noćnoga neba. Zalutao za njom i carev sin, našao je, a ona od plača i radosti izdahnula u zagrljaju zaručnika, koji na to sam sebe ubije. To je, po pričajnom motivu vrlo poznatom u komparativnoj mitologiji, slika smrti večernje Zore i večernjega Sunca. I car, otac zaručnikov, "u ovi isti čas spavaše", veli priča. U noći spava car nebesni, gospodar vidjela. No cara probudi ona ista prelijepa žena (Zora), koja bijaše se u snu već javila sinu, pa će car travom ljekovitom, po njezinoj uputi, uskrsnuti mladence. Car reče: "Ustanite, nesretnji pa sretnji!" a oni ustadoše, te se napokon i vjenčaše. Ovako opet nam se iznosi jutrenja svadba Sunca i Zore. Za tim odmah "prve godine rodi mlada carica sina sa zlatnom zvijezdom na čelu", završuje priča.

Dovde je kazano, što puk, u pjesmama, u pričama i u različitom praznovjerju, misli i izravno govori o Mjesecu. Nego ima, po mom mnenju, u epskoj pjesmi i u priči još drugog neizravnog i kao potajanog govora, koji se iz prva odnosio na isto lice božansko. Ne varam li se ja u tome, Mjesec izmami, ovim neizravnim načinom, iz epskih naših struna najdublje i najčarobnije zvukove.

Dva, najoglašenija junaka u narodnoj pjesmi jesu Marko Kraljević i Miloš Obilić. Marko poosobio svoj narod u svima vrlinama, a i manama njegovim. On sobom prikazuje čak i sugjenog zatočnika: oštra Markova sablja, prebijena na četvero, hoće jednom da se sastavi, ako bog da. No, ako Marko plamti u pučkoj pameti, pa u pjesmama mjesto najšire zauzimalje kao lik ogromni negdašnjega junaštva, hude sreće sadašnje i nadanog uskrsnuća, opet je bliži do pučkog srca plemenitiji i estetičniji Miloš. Srpski i hrvatski Bayard, njegovo je viteštvo bez ljage i bez prekora. Različno viteštvo dvaju junaka kano da se mjeri po oružju im najobičnijem: Marku pristaje topuzina teška i gluha, a Milošu mač živ i elegantan, "mač zelen staroga Voina".¹ Kad Marko u ruci drži sablju, i ova je često nemila, kao što i njegov topuz, te milostivi Miloš zazire od nje. "K sebe ruke, Kraljeviću Marko, — ostav' sablju, da je Bog ubije!"² jednom viknu on pomamnome Marku, i razoruža ga. Ali u viteškoj pogibiji Miloš je bez straha: "Bolje poginuti, neg' sramotno pobjegnuti!"³ previknuće on, drugom zgodom, prepadnutome Marku, koji hoće da bježi. Kao što je srcem veći, tako je i skladom tijela ljepši i stasitiji od Marka:

"Ja da ti je okom pogledati,
pogledati vojvodu Miloša,
veseo ti Marko gjuveglija
kod ovoga vojvode Miloša!
u visinu da većega nema,
u plećima poširega nema.
Kako li je lice u junaka!"⁴

¹ Vuk. **pjes.**, knj. II, 29, v. 195.

² Id., ib., 40, v. 503—4.

³ Id., ib., 39, v. 55—6.

⁴ Id., ib., 40, v. 156—62.

Licem i tankom vitkošću nadmašuje djevojke:

"Ono što za njim na ždralinu,
mrke masti, visoke odrasti,
štrk na nogam', širok u plećima,
što je ljepši od svake gjevojke ...
ono ti je Obilić Miloše."⁵

⁵ Petranovića **pjes.**, knj. III, 54, v. 386—92.

A divni junak zna pjevati, kao niko na svijetu:

"Ljepše je grlo u Miloša carsko,
jeste ljepše, nego je u vile."⁶

⁶ Vuk. **pjes.**, knj. II, 38, v. 40—1.

Zakružuje ga i miris cvijeća posebitog, koje mu darova vila posestrima,

"neka ima vilena cvijeća,
čim se drugi zakititi neće:
vileno je Miloševo cvjeće!"⁷

⁷ Petranovića **pjes.**, knj. I, 113, v 48—50.

Pa biva Miloš još i miliji time, što cijelo biće njegovo prati neka tuga i sjeta, rekbi sjeta sjaja koji zalazi, **la poésie du couchant**. U noći, bajnom mjesečinom, pjeva pretanko, a ranjava ga vila⁸; na carevoj večeri, čuje korbu gospodara svoga:

"Zdrav, Milošu, vjero i nevjero!
prva vjero, potonja nevjero!"⁹

⁸ Vuk. **pjes.**, knj. II, 38, v. 39—46.

⁹ Id., ib., 50, III, v. 31—2.

čuje to on, sluga najvjerniji. U boju, na udesnom Kosovu pošto mu kroz kreševo prosja vjera i junaštvo, naslonio se očajno na prelomljeno koplje,¹⁰ čekajući posljednju navalu Turaka, propast sebi. Od epskih junaka niko više puta od njega ne podnimi se s jada na obadvije ruke, niko ne prosu krupnijih suza. Miloš nema niti iz daleka Markove sreće. Često zamiče u tamnicu; dušmani nadbijaju ga na megdanu i vežu; strada i od same ženske ruke, jer ga jednom usmrti vila Ravijojla. Sve je njegovo življenje čemerom nalito. A ipak ko srčenijsi od Miloša? "Car Lazare, srpski gospodare, — nad

Miloša ne imaš junaka, — koji bi mu na mejdan izišao!"¹ kliču Lazaru srpska gospoda; pak veli Milošu junak drugi: "A ja tebe znadem za junaka, — kog ne rodi još nijedna majka."² Dok grubi Marko iz pune mješine pije vino, "on se nikad ne opija pivom."³

¹⁰ Id., ib., 49, v. 45—9.

¹ Petranovića **pjes.**, knj. II, 19, v. 223—5.

² Id., ib., v. 318—9.

³ Id., knj. III, 34, v. 552.

Marko najposlije izgubi obraz, te sluša Turčina gospodara; Miloš pokleknu na Kosovu sa srećom svoga naroda. Što veće vrijedi od tvarnog užitka i bučne slave Markove, splete Milošu oko divne glave vijenac neumrlosti požrtvovnost viteška: u samozataji i u pregoru odvojio on daleko od ostalih svih vojvoda našega epa. Junak nad junake, a nikad slavičan ili samoživ, nikad kavgadžija, nikad pijanica, neporočni je Miloš cvijet najljepši u pjesmi narodnoj.

Ali ovaka ličnost, ovaki Miloš, nije većim dijelom drugo, do sušti mit. Što je to mit, tim se ništa ne odbija od prevelike cijene ove uprav krasne epske tvorevine. Šta više, uvećava joj se radi toga vrijednost, po mom mišljenju. Faktična slika našeg naroda izražena je u prilici Markovoj; nego, tanjemu osjećanju ljudi ta prilika nije dostatna. U dubokim virovima duše pučke stoji nešto, čemu nipošto ne odgovara obličje navadnog hrapavog života. Izuzetno pjesničkome, a i darovitome narodu, kao što je naš, hoće se uzora; a, posto ga dolje nema, on ga potraži i nagje, po onoj vječitoj **sursum corda**, na nebesima svojim. Najoznačnije crte pričajnome liku Miloševu snimljene su sa božanskoga Mjeseca.

Miloš Obilić, ili, da bolje reknemo, Kobilić, to je, dakako, sasvim ovjerovljena historijska osoba, pa iz istinite povijesti pregje u ep. Dok u srpskoj, a i u svjetskoj historiji, bude spomena o znamenitoj bici na Kosovu polju od 15 juna 1389 g., s koje Turcima rastvori se ulaz u dunavsko poriječje i u zapadni dio balkanskog poluostrva, dotle će živjeti ime onog srbskog borca vratoloma, čija ruka, usred boja na tom polju, probode zapovjednika turske vojske, silnog sultana Murata I. Ali, osim samog čina na bojištu, i osim pregaočeva imena: "Miloš Kobilić, sluga kneza Lazara", za junaka drugo šta pouzdano ne zna suvremeno kazivanje. Pripušten pred sultana pod šator kano pribjeg koji će islam primiti, Miloš mače iz potaje nož, skriven u rukavu, i rani Murata na mrtvo, valjda u grlo, pa van iskoči da bježi, dok ga bliži Turci sustigoše i na komade isjekoše. Tek je u ovome cijela povijest o Milošu, koja je vjere dostojna¹: a ni ovo malo nije čisto po pučkom kazivanju. Svoje bolje i tačnije znanje o Miloševu djelu na Kosovu puk kao da sabra u kratke dvije poslovice: "Miloš cara ubode, a sam zdravo ne uteče."² — "Dva loša izbiše Miloša."³

¹ To lijepo dokazaše srpski iztraživaoci. Gl. u **Radu** jugosl. Ak., knj. XCVII, raspravu: "Boj na Kosovu" (str. 32—58), gdje Fr. Rački prikupi sve odnosne vijesti i prouči ih običnom svojom jasnoćom.

² Daničića **posl.**

³ Vuk. **posl.**

Nego, tim više puk znade za druge preporne Miloševe prilike; zna mu rod i pleme, onda dostojanstvo i svojtu visoku, pa viteško njegovo mnogo pregnuće, pa i dramatičnu večeru u oči Vidova dana. O pregornom vitezu bije ključ najobilniji vrelog epskog pričanja. Pogdjekoje su crte u tome pričanju mitske, bez sumnje. Mi ćemo sada pokušati da kažemo, otkle su uzete.

U epskim nasim pjesmama nema podavnoga znatnijeg junaka, za koga ne bi se nešto iz onog ili ovog mita zadjelo. Vidjesmo, na primjer, Sibirjanina Janka i nećaka mu Sekulu mitom o ognju premrežene⁴, ako i oba junaka pripadaju vijeku XV, te su oni docniji od kosovskog boja. To je i posve razumljivo, kako mi više puta rekosmo. Zbog zakašnjenog i sporog obraćenja Srba u hristjansku religiju, još ne bijaše u njih zamukao ep starovjerski. Primljenom novom vjerom bješe ovaj dakako razvržen, ali odvojeni mu dijelovi jednako se raznošahu pučkom živom riječju. A kad bi kroz narod pukao glas zamašne kakve zgođe historijske, ili bi preko njega nova slika historijskog junaka preletjela, narod ne znajući, kao što obično ne zna, za pojedinosti dogagjaja i osoba, ispunio bi praznine svog znanja davnajšnjim gradivom mitičnim. U sve pukotine pamćenja ovo se gradivo ulijevalo poput rastaljene vrele rude. To se u povećoj mjeri učini i s historijskim licem Miloša Kobilića.

⁴ Dio VI.

Već je mitičan, u kazivanju pučkom, sam rod i prvi uzgoj Milošev. Priča srpska sveopća, od Karadžića zabilježena,¹ glasi ovako: "Srbi pripovijedaju, da je Silni Stefan, loveći po Ceru, ugledao na jednom mjestu, gdje se grane od drveća i dolje savijaju i gore uzvijaju. Kad dogju na ono mjesto, a to dijete kod nekoliko ovaca udarilo svoju sjekiru u kladu, pa leglo na legja te spava. Kad dihne iz sebe, onda se grane uzvijaju u visinu, a kad povuče paru u se, onda se savijaju k zemlji. Kad to vidi car, začudi se, pa pruži ruku s konja, da mu uzme sjekiru, ali hoćeš! ne može da je izvadi iz klade. Brže bolje sjašu sluge i vojvode s konja, ogledaju svi redom objema rukama da izvade sjekiru iz klade, ali je nijedan ne može ni pomaći. Onda probude dijete, i zapita ga car: Kako ti je ime? a ono odgovori: Miloš — Imaš li oca i majku? — Majku imam, a otac mi je umro. — A gdje ti je majka? — Eto je tamo dolje u selu kod kuće — Ajde da nas vodiš kući — Ne mogu od ovaca. I tako ga kojekako namole, da potjera ovce i da pogje pred njima kući. Sad su oni radi znati i vidjeti, šta će on raditi sa sjekirrom, kako će je izvaditi iz klade, ili će je onako ostaviti. Kad Miloš krene ovce, a on uzme sjekiru jednom rukom i zametne na rame. Kako dogju kući, Miloš odmah ostavi ovce i nepoznate goste, pa zamakne megju zgrade da traži majku. Pošto car sjaše s konja, pogje i on za Milošem, da gleda da mu se gdje ne sakrije, kad pogleda kroz brvna u jednu zgradu, a to mu majka mijesi hljeb, a prebacila desnu sisu preko lijevoga ramena, te on ostrag sisa. Onda car reče: Megjer obila majka rodila obila junaka! Car uzme Miloša od majke, i odvede ga svome dvoru, i od toga se nazove Obilić."

¹ *Živ. i ob.*, str. 229—30.

Na prvi pogled čini se, da je ova priča nastala samo radi toga, da se Milošu protumači prezime: Obilić. Poznato je, da historijski Miloš nije Obilić, već Kobilić. Zovu ga jedino Kobilićem suvremene, pa onda i starije pisane vijesti, sve do prošlog vijeka, kad se počelo pisati takogjer Obilić. Prezime Obilić prešlo je iz puka u knjigu; no i sam puk znao negda čisto za pravo obiteljsko ime proslavljenog junaka. Šta više, po prezimenu Kobilić puk prišio Milošu, u drugom pričanju, postanak taman od kobile. Rosanda djevojka, pravdajući se s bratom, Lekom kapetanom, i odbijajući Miloša kao zaručnika, ovoga grdi ovako:

"Šta s' vidio, šta si smilovao
a na tome vojvodi Milošu,
gje je vigjen, gje je snažan junak;
jesi l' čuo, gje pričaju ljudi,
gje j' Miloša kobila rodila,

a nekaka sura bedevija,
bedevija, što ždrijebi ždrale;
našli su ga jutru u ergjeli,
kobila ga sisom odrojila,
s toga snažan, s toga visok jeste?"¹

¹ Vuk. *pjes.*, knj. II, 40, v. 470—9. Isporedi i pjesmu Petranovićeve zbirke, knj. III, 25, v. 160—96.

Zbog znamenovanja, uzoritu junaku neprikladna, narod, sad vele neki, izvrnu ono ružno "Kobilić" u pristojno "Obilić", pa izmisli i odnosnu priču. Mi bismo ovdie imali, što no se u kritici kaže, mit etiologičan, a u isto doba i etimologičan. Takovi su miti plod refleksije, koja nečemu, nazivu ili činjenici kakvoj, ište uzroka, te su oni, i naravno, novijega postanka, pošto razmišljanje, refleksija, u puku uvijek doznije nastupa.

Ali mit, što se u jednoj verziji izrazuje obilatim dojenjem goleme majčine desne sise, prebačene preko lijevog ramena, a u drugoj istim dojenjem kobiline sise, dolazi iz poganske starine, i pripada Mjesecu. Već od iskona Arijcima svjetlost razlivena po nebu, osobito čarna mjesečina, privigjala se kao iz neba mlijeko. Od muških imena, što ih Mjesec nosi u Indiji, Čandra, Indu i Soma, ovo potonje znači ambroziju, mlijeko besmrtno. A kako je mašta ljudi priprostih rada da personificira, Indi Mjesečevo mlijeko pridadoše kravi nebesnoj: riječ **go**, krava, megju ostalim onamo hoće reći i mjesec.² Krava, udružena s boginjom mjesece, raznosi se i po drevnoj italskoj tradiciji. Divne veličine i obličja krava nagje se u nekoga Sabinca, koji, dočuvši za jedno proroštvo, da će veličanstvo onome gradu pripasti, iz koga će gragjanin nju žrtvovati Diani, kravu dogna u Rim, gdje ga eto prevari Rimljanin, Dianin svećenik, te je zbog toga svjetsko gospostvo bilo rimsko.³ Što je pak zanimljivije za nas, nalazi se i u bugarskoj jednoj pjesmi čisti trag ovome mišljenju. Na vilenskom jezeru, tri

samodivi, tri vile, vračajući, pritegoše Mjeseca, napraviše od njega bijelu kravu i muzijahu sebi mlijeko.⁴

² Gubernatis, *Zool. mythol.*, v. 1, p. 20.

³ Livii 1. I, c. 45.

⁴ Jagićev navod, u Archivu, V, s. 91.

Navadno je, da svaki važan mit, svaki mit okrupniji, raspruža poviše žila u predajnoj literaturi. Dijete, koje sisa obilno, mi opet nalazimo u priči: "Sisan-Mazan i Aršin-brade pedalj čovjeka."⁵ U neke žene, koja u sebi imadijaše tri duše, bio sin jedinac, po imenu Sisan-Mazan. Sisaše on majčino mlieko za sedam godina dok mu mati reče: "Idi, Siso-Mazo! u šumu, te pokušaj svoju snagu, bi l' mogao rast iz zemlje iščupati, da ga na legji kući doneseš, pa da nacepaš materi drva, da ti mati užinu gotovi." Sisan-Mazan ode u šumu, obuhvati rukama jedan, drugi i treći srednji rast, redom ih zaljulja i dobro zadrma, ali ni jednoga ne mogaše da iz zemlje iščupa. Onda on sisao još sedam godina, pa, postavši jači, ode ponovo u šumu, i najveći rast s korenom zajedno iz zemlje izvali. Sisanu tada rekne mati: "Sad izvorni drvo, te mu grane u zemlju zadeni, a koren nek mu je gore, pa ćeš svakoga, s kim se u koštac uhvatiš, nadjačati, kao da bi mu se snaga unaopak prevrnula." Kad mu se ovo ne dalo izvesti, Sisan, još trećom, za sedam godina sisao mlijeko, i onda iščupa vrlo veliki rast lako, kao da nikad nije ni bio u zemlji, donese ga kući i sve mu grane u zemlju satjera. Odmah zatim "zagje po šumi od drveta do drveta, pa gde nagje krivo drvo, on ga ispravi, a pravo iskrivi, te sva šuma, kao da bi druga bila, sasvim drukčije izgledaše."

⁵ Kojanova *prip.*, 9.

Snaga Sisanova proćula se na daleko. Pogje on po svijetu, i naišavsi na kovaća, koji na svom koljenu gvozden lanac kovaše, pobrati ga i s njim krene u svijet dalje. Dvojica nabasaše na drugog kovaća, koji sjedi na zemlji; metnuo sablju na lijevi dlan, a u desnoj ruci drži čekić, te je kuje. I njega uzeše za druga. U putu, dogju u jednu šumu, načine kolibu, pa Sisan s drugim kovačem ide na vas dan u lov, a prvi kovač ostane u kolibi, da gotovi večeru. Ovaj pristavi k vatri lonac tarane, a kad bješe da istavi, da se hladi, eto ti Aršin-brade-pedalj-čovjeka, koji ga na rvanje izaziva. Nakazni, ali presnažni taj čovječić obori kovaća, pojede večeru i ode. Sutradan, dok dvojica love, ostao u kolibi drugi kovač, pa se i njemu isto dogodi. Treći dan ostane doma Sisan, da večeru gotovi. I k Sisanu dogje Aršin-brade-pedalj-čovjeka, ali ga on nadržve, metne u procijep jednog brijesta, i pusti, da ga drvo sklupi. Bradatome maljenici, kad je stisnut, prolije se krv do koljena. On jauče, da je svu zvjerad po šumi uzbunio i pokrenuo; krv se zapuši, i od nje digne se strahovita magla čak do oblaka. Umuće, a i sunce sjedne. Dva kovaća dogju sa silnim lovom, pa s njima Sisan večerava. Po večeri, svi odoše k ulovljenom Aršin-brade-pedalj-čovjeka, koji stenjući im govori: "Tko je od vas junak, nek zagazi u tu moju vruću krv, da vidi, kolika mu je snaga." Zagazili, te namah obeznanili se, Sisan potonji, i duše te trojice ušle u malja. Postane ovaj tako jak, da je brijest kroz zemlju na onaj drugi svijet dolje odnio, gdje sebe iz procijepa izvuće.

Sisan-Mazanova mati u to doznala od crnog svog jednog kućeta, koje bješe s vilenske strane, da trojica leže mrtva u krvi. Prigje k mrtvima, duhne u sina Sisana svoju jednu dušu, te oživi. Sisan saleti mater, da takogjer u jednog kovaća duhne svoju drugu dušu. Oboje oživjelo opet je umoliše, da i u trećeg druga duhne svoju treću dušu, što ona i učini, ali sama ostane mrtva. Kovaći joj skovaše od bakra ćivot i sahraniše; potom trojica za ćivot pripese lanac, pa se i oni spustiše na drugi svijet, gdje Aršin-brade-pedalj-čovjeka sjedi uz zmaja, koji s gornjeg svijeta bijaše od nekog cara oteo kćer. Idu trojica u potragu careve kćeri, a upućuje ih vilensko ono kuće, dolje za njima dotrćalo. Progju tri šume, jednu bakarnu, drugu gvozdenu i treću srebrnu. U šumi bakarnoj, Sisan odlomi jednu podebelu granu, stište je, da zasukne, i sok prsnu iz nje: taj sok on isisa, te bješe devet puta jači. Isto učini u gvozdenoj šumi, i u srebrnoj, pa je opet za devet puta sve jači i jači. U ovoj zadnjoj šumi duhnuo vjetar, te grana udarila o granu: ječi svirka, a nije te svirke u svijetu, koja bi je kadra bila nadsvirati. Tamo od šumâ, treba ići preko zlatnog bostana; gdje je svakojako ljuto zvjerinje. Po soku isisanom, Sisan je soja bakarnog, gvozdenog i srebrnog; uze u njedra materino kuće, a imajući sablju, što mu skova jedan od dvojice kovaća, zgrabi, udavi, rasječe zvjerinje, koje suknu na njega. Do bostana je zmajev stan, a ćuva ga Aršin-brade-pedalj-čovjeka. S ovom nakazom rve se Sisan i nju ubije. Onda i zmaja ubije, koji

s dvora dolazi k carevoj kćeri na užinu. Careva je kći lijepa, da ne može ljepša biti u svijetu, pa su njoj na posluži još dvije djevojke, isto tako lijepe i ubave kao i ona.

Užinavši, ode Sisan s trima djevojkama k dva pobratima kovača, kako bi se svi lancem" natrag popeli na onaj svijet. Popnu se prvi kovači, uzvuku jednu po jednu tri djevojke, carevu kćer potonju, a, kad je red na Sisana, odvuku lanac do polak i tad ga naglo spuste dolje. Ali junak bio od kućeta doznao za himbu onih kovača, te za lanac privezao kamen: kamen lupi dolje i sav se izmrvi. Sisan luta po onom donjem svijetu, dok naigje na jedno nojevo gnijezdo, i čuje, gdje nojčad pište. Zapita ih Sisan: "Što pištite?" a nojčad: "Pištimo za to, što će nas zmaj pojesti. Eno ga iz daleka vidimo, gde upravo k našem gnezdu ide." Dolijeće taj zmaj, pravcem na tičiće. Buzdovanom, otetim od prvoga zmaja, Sisan zčaju stravičnome slomi desno krilo, i onda glavu odsiječe, te ovako nojčad učuva. Tičići sve priliježu od radosti, ne znajući kako da zahvale. Spasa svoga krilima prikriše: doći će eto mati, pa od veselja, što su joj živa nojčad ostala, mogla bi Sisana da pojede. Osam je godina, kako joj zmaj podmladak proždiraše, i tičeta ne othrani.¹ Kad već malo materi radost progje, tičići joj ukažu Sisana. Tica noj nudi ovome nagradu, kakvu hoće. Ište, da ga ona odnese na gornji svijet. Tica strašno mnogo jede: hoće joj se sprema na put do dvanaest furuna hljeba, dvanaest maži mesa i dvanaest akova vode. Sisan usjedne na noja, ali nisu ni polak puta preletjeli, a noj već sve pojeo. Vraćaju se, pa će Sisan udvojiti spremu: u putu nije ni ta dovoljna. Primeće još dvanaest mjera hljeba, mesa i vode; leti na noju, i gornji se svijet već pokaže, no je tica sve pojela, te dalje ne može. Bržeboje sebi junak odreže komad mesa s lista od noge, dade to tici, i odmah za tim izigju na ovaj svijet. Noj komad izbaci, metne mu ga na nogu, te priraste. Krene se Sisan tražiti dva kovača i tri djevojke. Kad ih nagje, pogubi obadva kovača, a i dvije djevojke, koje su s njima u dogovoru bile. Sa carevom kćeri ode k caru. Učini car veliko veselje, vjenča Sisana sa svojom kćerkom i dade mu u miraz polak carevine svoje.

¹ Ovo pričanje o tužnoj nojčadi, o majci njihovoj jadovitoj i o zčaju, koji navali da ih proždre, pokazuje najbolje, kako su vjerskog sadržaja, a iz pradavnog vremena, neki odlomci pučkih naših pripovjedaka. Koji pročitaše Iliadu, oni već znadu, da posve slična zgoda s osmero nojčića, s materom devetom i sa ješnim zčajem naletnikom, jest Ahejcima povoljno veliko zlamenje, kad oni na Troju krenuše. Šta to znači, vječar Kalhas narodu odmah protumači, a poslije Odisej pozva se na zlamenje i na Kalhasovu riječ, da smiri Grke, kad se protiv vogja pobuniše u devetoj godini dugoga obsjedanja, jer ih obuže želja djece i žena, pa hoće kući. Priču Grci od nas ne uzeše, a za cijelo niti je mi uzemo od njih, valjda po kakvom učitelju pučkom, ili popu, koji bi iz Homera to bio izlučio te u narod unio. Priča je zajednička svojina i helenskih i srpskih Arijaca. Čini mi se dosta zanimljivo, spram naše verzije, ovdje prenijeti cielu verziju Homerovu, koja, dok je u glavnom jednaka, razilazi se u pojedinostima (11. II., v. 308–19.)

ένθ' ἐφάνη μέγα σημα: δράκων ἐπι νότα δαφαινός,
σμερδαλέος, τον ρ" αὐτός Ὀλύμπιος ηκε φώωςδε,
βωμού ὑπαίξας, προς ρα πλατάνιστον δρουσεν.
ένθα δ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοί νηπια τέκνα,
οζω ἐπ' ἀκροτάτω, πεταλοῖς ὑποπεπτηωτες,
οκτώ, ἀτάρ μήτηρ ένάτη ην, η τεκέ τέκνα,
ένθ' ογε τους ελεεινά κατησθιε τετριγώντας·
μητηρ δ' ἀμφεποτατο ὄδυρομένη φίλα τέκνα,
την δ' ἔλελιξάμενος πτέρυγος λάβεν ἀμφια·χυίαν.
αὐτάρ ἐπεὶ κατά τέκν' ἔφαγε στρουθοῖο και αυτήν,
τον ηεν ἀρίζηλον θηκεν θεός, οςπερ ἔφηγεν
λααν γαρ μιν εθηκε Κρόνου παις ἀγκυλορίτεω.

Po svadbi hoće Sisan-Mazan, nagovorom kućeta, da se stani u starome svome dvoru. Kad tamo bješe, prve noći oko ponoći spazi u sobi do kreveta jednu dušu u crno uvitu, koja u ruci držaše ubijenu gusku, a govoraše: "Ustaj! ustaj, Siso-Mazo! da kuvamo od vidovitoga guska vidovitu večeru!" Bila to

duša njegove majke. Večeraše, onda pogjoše do vilenskog nekog brijega, koji, kad Sisan unj pogleda, sav se zapušio. Pored vatrena dima, cio se brijeg crveni, rekao bi sav svijet u njemu gori. Oko svega brijega vije se uska staza, a na stazi na četiri mjesta sukršće. Popeli se crna duša i Sisan do navrh sukršća, i duša reče: "Pogledaj, Sisan-Mazane, dole, pa mi kaži, što vidiš?" Pogledao Sisan i vidio vrlo veliki kazan. Na jednom nestade crne duše. Sisan svojom sabljom prokopa do kazana, koji kad se digne na površje zemlje prospe po ravnici sileno blago, sve samo zlato i drago kamenje.

Slike, što ih iznosi ova duga priča iz Vojvodine, poznate su mitolozima. To su izmjenite borbe svijetlih i tamnih bića, prizori reda godišnjega i reda mjesečnoga u prirodi, sjajni vidici bogova na nebesnim visinama, čudotvorni pogledi njihovi, bačeni i prosuti dolje u tamu zime i noći. Na takove slike mi više puta kroz ove radove naidosmo, pa ih objasnimo. Do većeg bistrenja ovdje nam nije, nego nam je samo do dokaza, da čudesno sisanje u čudesne majke provali doista iz mita u legendu Miloša Kobilića. Mi imamo za to i materialnu spoljašnju potvrdu. Što gornja priča iz Vojvodine na široko pripovijeda o Sisanu, u suštini ono isto, kraćom i novijom besjedom, kazuje baš o Kobiliću paralelna druga priča iz Slavonije: "Kobilić i Lakat-brade-pedalj-muža."¹

¹ Stojanovića prip., 23.

Bio čobanin, kazuje ova druga priča, kome iza dugog nestrpljivog očekivanja, žena napokon ponijela, te rodi dvojke, muško i žensko. U porogjaju umre majka. Nevoljni čobanin uzme jedno ždrijebe ispod kobile, pak je svaki dan nosio dijete, da sisa kobilu, i tako othrani sina Gruju. Ovo dijete, jako, veliko, prozovu Kobilićem, što je kobilu sisao. Raste Kobilić čudno: sve to krasniji, jači i veći, a u skoku brz kao ždrijebe. On je i veliki izjelica, a mnogo je mogao i popiti. Mladić nikog se nije plašio, ni vuka, ni medvjeda, a kamo li čovjeka. Drugo dijete, žensko, kad odraste, iznenada ode nevidom. Grujo Kobilić, već čudna ljudesina u godini svojoj osamnaestoj, malo za tim krenu po svijetu tražiti nestalu sestru. Ogledao prije snagu svoju na isušenoj drenovači: usuče je, slomi, satre, kao slamku, izmegju dlanî, u mlivo. Po svijetu tumarajući, nabasao redom na tri orijaška bića. Sretne čovječinu, koja golim rukama mrvî kamenje. Rvali su se ljetnu vazdanicu, dok najposlije Grujo njim lupnu o kamenje i zasušnji ga. Njih dvojica, pobraćeni, krenuli dalje. Sretoše drugu ljudinu, koja može da rukama ispravlja svako i najveće grbavo drvo. I tog diva Grujo srva i zasušnji. Sad njih trojica, idući zajedno, sretnu trećeg bijesa, Gruji najopasnijeg. Maljenica je, Lakat-brade-pedalj-muža, ali je laćan i snažan, kao što je grdan do čuda. Prvo je jednoga, pa onda i drugoga Grujina suputnika svladao taj Aršin-brade-pedalj-muža, i rućak im oteo, to smetinu i dva zeca, što sve oni na vatri pripravljahu Gruji, u lovu s jednim drugom. I ovoj strahoti Grujo dogje kraju, udarivši ga svojom topuzinom. Lakat-brade-pedalj-muža bijaše podzemni kralj maljugâ, svih odjevenih u srebru i zlatu; pod zemljom on imao gospodске presjajne dvore, gdje boravljaše Grujina sestra. Ljepoticu odijeva svila i zlato, pa su uz nju još dvije druge gizdave djevojke. Gospodar maljo, od nevolje, vodio dolje Gruju, koji izbavi sve tri djevojke. Jednom lićinom dade ih ovaj na gornji svijet izvući, sa silnim blagom, uprkos zlovolji i mucî Lakat-brade-pedalj-muža. Junaku napastuju drugovi. I pored izdaje dvaju diva, Grujo na ogromnoj tici Oja-Aja uzleti na svijet; nego tica, od duga puta i teška umora, pade mrtva na planinu Aršanj. Na toj planini skupljaju se još sada vile i vilenjaci, vještice i utvore. Grujo je potom postao kralj, a sestru izbavljenu udao za drugoga kralja, Farauna. "To je, kažu", završuje pripovjedać, "bio ciganski kralj, a Grujo čiji je bio, nisam čuo."

Ovo ovliko na razjašnjenje čudesnog sisanja Miloševa, koje eto i u sadanjoj pućkoj tradiciji pristaje nekome biću, davnijemu od Miloša Kobilića. Po golemom mlijeku, to biće jeste Mjesec. Inaće, i sav ostali govor, u prići Vukovoj, šiba iz daleka na Mjesećev mit. Čobansko dijete Miloša ne samo da Dušan nagje, gdje ono u šumi spava, već je ono i kao neki duh šume. Gdje dijete leži, tu 'se grane od drveća i dolje savijaju i gore uzvijaju: kad dihne iz sebe, onda se grane uzvijaju u visinu, a kad povuće paru u se, onda se savijaju k zemlji". Reće nam naprijed Avesta, da od Mjeseca, "čista mlijekom", buja i raste sve u prirodi, a najprvo da od njega raste "zeleno drveće"¹. Kad znamo za ovaki tijesan spoj, po misli arijskoj, megju Mjesecom i drvećem, nas ne može da iznenadi čudotvorna slika djeteta, koje, kad dihne iz sebe, grane se uzvijaju, a kad u se paru povuće, onda se savijaju. Valjda je Mjesec pomišljen u svezi s drvećem još i zbog pjesnićkog uzroka, što po krajevima, gdje zanošljivog sinjega mora nema, prilike uz mjesećinu najćarnije su u šumi: mjeseća sjaj, u šumi, igra kroz grane i svakim listom kao da se titra.

¹ Gore, na str. 139.

Bilo makar s kojeg uzroka, u dva klasična naroda, u Rimljana poglavito, uvijek oko hramova Artemidinih i Dianinih stajahu izuzetno široki gajevi: u Italiji, na Aventinu, na jezeru Nemi,¹ na Tifati. A, kao što u Italiji, tako i u Heladi, spretna boginja, velika kraljica vidne noći, lov loveći trčase neprestano po šumama. Po našoj priči, osim savijanja i uzvijanja grana, još jedno Miloševo čudo biva u šumi: njegovu sjekiru, usječenu u drvo, niti car, niti ko drugi, ne može da pomakne, dok dijete najlaglje to čini. Sjekira je ovo doista čudesna, ali teško je reći, što se pod ovom crtom mita skriva. Nije li, po slučaju, slika mladog srpastog Mjeseca ta sjekira Miloševa, u kladu junački udarena?²

¹ To jest **nemus**, šuma, otkle: "Diana Nemorensis", što je Dianin jedan naziv.

² Ovo o sjekiri ja cijenim, da je posve stara kajda pučkog pričanja. Sličnu sjekiru nalazimo u historiji Pavla Djakona, koji, po svoj prilici crpajući iz pučke tradicije langobardske, ovako povijeda zaruke mladoga kralja Autaria s Teudelindom, kćerju bajorškog vladara Garibalda. Pošao sam Autari u Bajoriju, prebučen i skriven kao poslanik, i sretno obavio prosidbu. Na prosidbi Teudelinda, po narodnom običaju, pruži mu čašu vina, a on joj potajno dodirnu ruku svojim jednim prstom, i prst sebi pristavi k čelu i ustima. Porumeni krasna djevojka, i na toj smjelosti prepozna svog zaručnika, ali ni riječi kome, osim dadilji. Po tom mladi Autari na povratku, u posljednjem času, na megji zemlje, sebe prokaza svima. Mahnuo junački svojom sjekiricom (*securicula*), nju Udario u obližnje jedno drvo i onako je ostavio, uzviknuvši: "Ovako siječe Autari!" (**De Gestis Langob.**, III, 29). Nije baš neumjesno misliti, da sav ovaj legendarni kras inače historijskim zarukama Teudelinde i Autaria pridadoše, pjesmom ili pričom, pučka usta.

Što se pak Miloševe majke tiče, goleme njezine dojke nekako dozivlju u pamet obilne dojke u majke bogova, kod Frigâ, i Helenâ u Maloj Aziji. Majka sviju bogova prikazivala se, načinom arhaičnim, s nebrojenim sisama, po svemu tijelu osutim. Ali, i ne gledeći na ovu sličnost, koja je iz daleka tražena, a može biti samo slučajna, isto zalazi, po daljem pučkom kazivanju, majka i rođenje Miloševo u mit najgušći. Milošu je pomajka, po jednoj pjesmi,¹ nagorkinja vila, koja ga prihvati izložena u planini, a "bijelijem mlekom zadoji".² Miloš zove se Obilić za to, što "se gojan za junaštvo sprema".³ Vila Milošu ovako pripovijeda rođenje njegovo:

"Majka ti je Janja čobanica ...,
babo ti je zmaje iz oblaka."⁴

Janja

"bila je odviše lijepa ....
Kad je jedno jutro osvanulo,
pojavila uz planinu ovce,
dok iskoči od istoka sunce."⁵

¹ Petranovića **pjes.**, knj. III, 24.

² V. 166.

³ V. 160.

⁴ V. 180—2.

⁵ V. 185—91.

Na plandištu,

"Janja sitan vezak veze,
a razvodi po marami grane,
zlatne grane na četiri strane,
dok je Janju sanak prevario,
zaspâ Janja kano janje ludo;
žarko sunce visoko sijaše,
u oblaku ljuti zmaj sjegjaše,
čobanicu Janju pogledaše, ..."⁶

u glavi joj grana od jablana.
Kad to vigje zmajovit junače,
razvi krila, kajno gorska vila,
pak poleće strmo niz planinu,
dok on dogje gje planduju ovce,
iz krila mu živa vatra sipa,
sve rasplaši sa plandišta ovce,
a uhvati Janju čobanicu,

te je ljubi ljetni dan do podne."⁷

Dijete rođeno i ostavljeno u planini, gdje ga vila brižno podgaja, našao poslije car, te poveo dvoru svome. S tog čudnog rođenja Miloš ima zmajeve biljege: "mladež na mišici" desnoj, a "na mladežu bič vuče dlake", pa i "na bedri sablju upisanu."⁸

⁶ V. 198—205.

⁷ V. 210-8.

⁸ V. 338—12. Ovoj se pjesmi može nešto da prigovara. Nju zapisa Petranović od pjevača I. Divjanovića, a mi znamo, da ovaj prevješti guslar više, puta krasi i množi od svoga. Po istoj pjesmi takogje rodili zmajevi, a vile odgojile, Zmaj-Ognjenog Vuka, Relju Bošnjana, Banović-Sekulu, Banović-Strahila, Ljuticu Bogdana i Kraljevića Marka (v. 316—29). Nego je u pjesmi glavno ono, što se pjeva o Milošu, pa biti će u tome, pored svega ukrasa i prevelike glačine stihova, još dosta izvornoga. Čobanica Janja nije izmišljena, pošto je nama već poznata Janja svetoduha, što ju Sunce grabi, kad car nebesni Sunce ženjaše (**Dio III**, s. 72 [216]). U mnogom ostatku starih najdebljih mitova ističe se Janja. Slijedom ovih iztraživanja, Janja i Zmaj-Ognjeni nam se ukazaše kao munjevna ognjena bića (**Dio VI**). Mitski Obilić, po ovoj pjesmi, bio bi dakle porod božanskog Ognja, pošto je sin ognjene Janje i ognjenog Zmaja. Da li pjesma tu pogagja, drugo je pitanje. Nama je dosta ovdje pokazati pomoću nje, da je postanje legendarnoga Obilića obavito prijesnim mitom.

I od onoga, što Srbi još iznose o Milošu, glavni dio razvezuje se jednako u mit. Po pučkom kazivanju, Miloš je Obilić iz Pocerine, iz sela Dvorište, gdje su u blizini zidine, koje se zovu "Miloševa konjušnica". Tu su bili i dvori Miloševi. "U Dvorištu", veli Vuk, "ima jedan stari grob s velikim kamenom čelo glave. Onuda Srbi govore, da je to grob Miloševe sestre, i pripovijedaju, da je ondje plijevala šenicu, pa je ubio Miloš s Trojanova grada buzdovanom, jer je mislio da je košuta. U Pocerini ima jedna rijeka, koja se zove Nečaja, i blizu nje polje, koje se zove Pustopolje. Sad oni dokazuju, da je poslije kosovske bitke došao glasonoša s Kosova i našao Miloševu majku na toj rijeci kod ovaca, pa joj rekao:

Ne čaj više, Miloševa majko!
Odbij ovce u to pusto polje:
Miloš ti je juče poginuo.

I od tada je ostalo Pustopolje i rijeka Nečaja."¹

¹ Vuk rječ., pod **Dvorište**.

Šta je sa sestrom, koju Miloš ubi, misleći, da je ono košuta? U ovom pogledu, poznat je klasični mit: noćni mladi lovac Akteon zapazi djevičansku nagu Artemidu, gdje se kupa, a ona ga taj čas prometnu u jelena, te ga odmah raskidoše sami hrti njegovi. Mitolozima jasno je znamenovanje ovog prizora: pošto je jelen u Arijaca zbog granatih rogova simbol zrakovitog sunca, Akteon je Sunce, koje pred Mjesecom gine u noći. I u Rimu starinska priča iznosila dogagjaj, sličan onome o Akteonu: rimski Akteon zvao se Genucius Cipus.² Jelenja životinja nikako ne odvaja se, u klasičnom svijetu, od mjesečne boginje: košuta prati Dianu; odbjegli robovi zovu se u Rimu "cervi", i stoje pod Dianinim okriljem; Artemida, pri glasovitoj žrtvi Ifigenije, zamjenjuje ovu s košutom; ista Artemida, pričaju Grci, može, kad joj se hoće, i bez pomoći rtova, sama sustignuti jelene. S ovim glasovima suzvučan je i glas o košuti, koju ubi Miloš. Dosta je prilike misliti, da ta košuta, Miloševa sestra, drugo nije, do Zora, omrknuta u noći. Da je prizor noćan, kaže nam riječ priče, koja Miloša ovdje nam privodi iz "Trojanova grada". U pričanju pučkom, kralj je Trojan noćno biće. Trojan sjedio u gradu Trojanu, a "svaku je noć išao u Srijem, te ljubio nekaku ženu ili djevojku; za to je išao noću, što danju nije smio od sunca, da se ne rastopi."³ Miloševa sestra plijevala šenicu. Noćna je Zora uvijek radišna: veze, ili čisti, prije Sunca.

² Preller, **Röm. Myth.**, I B.. 318—9.

³ Vuk. rječ., pod **Trojan**.

Mit Mjesečev stječe se s legendom Miloševom još u nečem, koje je vrlo važno. Pučke zagonetke, iz svakog kraja, označiše nam Mjeseca, na nebu megju zvjezdama, kao čobanina ovaca.¹ Sad udara u oči, što priče uprav postojano prikazuju Miloša kao mlada čobanina. Eno Silni Stefan nagje dijete, na Ceru, taman kod ovaca, a kad mu rekne: "Ajde da nas vodiš kući", dijete mu odgovori: "Ne mogu od ovaca." Ni sama Miloševa majka ne će se od ovaca rastaviti. Kod ovih zateče je glasonoša s Kosova, i viknu joj:

"Ne čaj više, Miloševa majko!
Odbij ovce u to pusto polje."

A što čine priče, to isto rade i pjesme. Epski je Miloš takogjer čobanin.

¹ Gl. gore, na str. 138

U pjesmama, Miloš prečesto boravi kod ovaca. A ima i takovih pjesama, što se naročito bave njegovim čobanstvom. Budi na primjer prečudna pjesma iz Šumadije: "Car i Miloš čobanin."² Na Šari planini Miloš čuva

"hiljadu ovaca,
u hiljadu trista razbludnica."³

² Stojadinovića **pjes.**, knj. I, 8

³ V. 3—4.

U Miloša tri su čuda. Prvo je čudo

"pred ovcama ovan kolovogja,
na ovnu je zvono od hiljade,
a u zvonu brence od stotine,
po brencetu dragi kamenovi,
pa se pred njim vidi putovati
u ponoći kao u po dana."⁴

⁴ V. 6—10.

Drugo su čudo

"od čelika dvori,
oko dvorâ čelična avlija,
na avliji čelična kapija."⁵

Treće je čudo

"zelena livada,
u livadi zeleno jezero,
po livadi devet paunova,
za njim' šeću devet paunica,
a pred njima mudra vidra šeće,
i za vidrom okićena kuna."⁶

⁵ V. 13—5.

⁶ V. 18—23.

Car od Stambola preda se dozvaao Miloša, kome je nedužnu umrijeti. Miloševa je nevolja velika:

"udriše nanj sindžir-gvoždje teško,
i na noge troje bukagije,
a na ruke troje belenzuke."⁷

Svega njemu nestaje: vidi "konja razlomljena", a "sablju zargjalu" i "zatopljenu tučom i olovom".⁸

⁷ V. 160—2.

⁸ V. 154—8.

Na svezana junaka pomakoše se "tri hiljade vojske",⁹ ljutih katana, dok se car "popeo na najvišu kulu", da "gleda, šta će biti od Miloša."¹⁰ Miloš uskliknuo

"k nebu i oblaku:
Sveta Petko! odpekljaj mi noge,
a Negjeljo! odreši mi ruke",¹

prizvao i druge svece, pa i vilu, da mu "podmetne krilo",³ onda u tri maha rastjerao katane:

"hiljadu je sabljom pogubio,
a drugu je konjem pregazio
a treću je u more naćer'o."³

Nad carem onda visi osvetnička sablja Miloševa; no je ovaj uturi u kore, i uze poklon od "tri tovara blaga" i "tri konja viteza."⁴

⁹ V. 165.

¹⁰ V. 185—6.

¹ V. 191 i 194—5.

² V. 199.

³ V. 220—2.

⁴ V. 254—5.

Za me, u čitavoj ovoj sada absurdnoj pjesmi, nema ni mrve čovječjega djelovanja. To su na golo mitski prizori. Na visini neba, dnevnog ili noćnog, svezani su, te stradaju izmjenice junak Mjesec i gospodar Vid. Ali ja u ovo ne ću da uprem, pošto stvar nije dovoljno čista. Volim pripaziti nešto drugo. Učestao ovdje izvanredno broj tri, pa isto biva skoro u svakoj pjesmi o Milošu,⁵ tako da je teško to uzeti kao puki slučaj. Otkle postojana tri maha, tri navrata, u životu Miloševu? Ja bih rekao, da je i to crta, pozajmljena Mjesecu. Ili zato, što se perioda mjesečna dijeli u tri jednake česti,⁶ ili zar što mjesec prikazuje tri razna oblika, o prvoj četvrti, o uštupu i o posljednjoj četvrti, ili što se on pomišljao u noći, kao i Sunce i Zora, u trostrukoj osobi, makar s kojeg uzroka to bilo, boginja mjeseca jeste trojaka u Helena i kod Latina. Artemida naziva se τριодиτις, a Diana je **trivia**,⁷ t.j. ona hoda trima putima. Latinski je pjesnici kažu takogjer **triplex**⁸ i **triformis**.

⁵ Tako n.pr., u II knj. Vukove zbirke, u pjes. 40, v. 144, on udara na sebe "tri kata haljina"; u pjes 42, v. 41, laži "tri bijela dana" u mađarskoj tamnici; u pjes. 37, v. 86, sa "tri dukata žuta" izbavlja se iz bijede u Latinima.

⁶ Mjesec od 27 dana raspada se u tri dijela, svaki od 9 dana. To je Grčima εννημιαρ, a Latinima **nundinae**, t. j. novemdiniae. Prije semitsko-aleksandrijske hebdomade, u Rimu kroz doba kraljevsko i republikansko, brojili se rokovi na nundine.

⁷ Ovidii **Fasti**, I, v. 388.

⁸ Id., ib., v. 386.

Začestalo sve trostruko i u glasovitoj pjesmi Vukove zbirke: "Ženidba Dušanova"⁹, gdje je izložena čitava nizija pregnuća Miloševih. "Kad se ženi srpski car Stjepane" i "na daleko prosi djevojku, — u Legjanu gradu latinskome",¹⁰ pri teškom carevu pothvatu, Miloš je caru glavni pomagač.¹ Miloš nije ni Obilić, ni Kobilić, no je Voinović, te i nosi "mač zelen staroga Voina".² Ako i srpskome caru Stjepanu nećak, opet je on i ovdje pastir ovaca, koji boravi na Šari planini,³ pače je

poglavica trijest pastira, a na osobiti način zove se: "Miloš-čobanin". Njegova marva ovaca ogromna je, pa sam za nju veli:

"Kad ja bijah u Šari planini
kod ovaca dvanaest hiljada,
za noć bude po trista janjaca,
ja sam svako po ovci poznavo."⁴

Miloš-čobanin došao nedozvan u carske svatove i sustigao njih i carske konje na Zagorju. Njega opremila i naoružala dva brata mu starija, dva Voinovića, koji borave u gradu Vučitrnu. Oblači Miloša

"tanana košulja,
do pojasa od čistoga zlata,
od pojasa od bijele svile,
po košulji tri tanke gječerme,
pak dolama sa trideset putaca."⁵

⁹ Knj. II, 29.

¹⁰ V. 1—3.

¹ Ova skroz mitična pjesma već je raspravljena u **Dijelu II**, gdje je govor o dva Voinovića.

² V. 195.

³ V. 131.

⁴ V. 547—50.

⁵ V. 182—6.

Nego je svrh svega udarena "bugar-kabanica", a i konja kulaša mu "megjedina svega opšiva" tako, da se ne razpoznaje ni konjik ni konj, te se Miloš ukazuje "crnim Bugarinom".⁶ Pusta li konja, kulaša toga!

"po tri koplja u prijeko skače,
po četiri nebu u visine,
u napredak ni broja se ne zna,
iz usta mu živi oganj sipa,
a iz nosa modar plamen suče."⁷

Ali je Milošu "zla nauka: pospava svagda oko podne."⁸ Eto dušmana Miloševih! Prve su na redu tri šicardžije, tri plijenitelja: Gjakovica Vuče, Nestopoljče Janko i momče Prijepoljče. Rastjera ih junak. Dogjoše onda svatovi pod Legjan grad, koji je tvrdo zatvoren. Pred vratima gradskim, Miloš, zamjenik cara srpskog, zateče zamjenika cara latinskoga, nadbije ga i posiječe. Odmah za tim on preskočio "tri konja viteza — i na njima tri plamena mača",⁹ i "ustrijelio kroz prsten jabuku od zlata", postavljenu na koplje na najvišoj kuli u Legjanu, te ponio jabuku svome caru.¹⁰ U svemu sjaju svome prosinu tada Miloš; pa, ako i ne ugje u tvrđi Legjan, opet istrgnu ispod vlasti dvaju sinova kralja legjanskoga djevojku, carevu vjericu, i caru je privede.

⁶ V. 190, 197 i 192.

⁷ V. 251—5.

⁸ V. 225—7.

⁹ V. 492—3.

¹⁰ V. 449—513.

Careva je vjerenica Roksanda; ali je muka nju poznati:

"izveli su tri l'jepe gjevojke,
tri djevojke, sve tri jednolike,
i na njima ruho jednoliko."¹

Od tri djevojke ko je Roksanda, niko ne zna:

"ode Miloš niz polje široko,
kada dogje, gje stoje gjevojke,
zbaci s glave bugarsku šubaru,
skide s legja bugar-kabanicu,
pak je prostre po zelenoj travi,
prosu po njoj burme i prstenje,
sitan biser i drago kamenje;

tad izvadi mača zelenoga,
pa govori trima gjevojkama:
Koja je tu Roksanda gjevojka,
nek savije skute i rukave,
neka kupi burme i prstenje,
sitan biser i drago kamenje!"²

Roksanda pokupi prstenje, biser i kamenje drago, dok dvije druge djevojke pobješkoše; no Miloš ih uhvati, pa sve tri vodi pred cara, kome daje Roksandu i još jednu djevojku uz nju, a treću sebi ustavi. U to najcrnja neman čeka svatove na povratku, a svejednako tik Legjana. Malo iza grada stoji Balačko vojvoda:

"na Balačku jesu do tri glave,
iz jedne mu modar plamen bije,
a iz druge ladan vjetar duva;
kad dva vjetra iz glava izigju,
Balačka je lasno pogubiti."³

¹ V. 519—21.

² V. 557—74.

³ V. 608—12.

Odavna poznaju se Miloš Voinović i Balačko vojvoda. Ide Balačko Milošu u susret s latinskim katanama, a jaše bedeviju. Boj se bije u zelenoj gori. Pustio Balačko "jedan plamen modar", što Milošu samo "opali crnu megjedinu"; pustio opet "vjetra studenoga", al od vjetra tek se Milošev kulaš "tri puta premetnuo", dok gospodar stoji za njim neozlegjen. Onda i Miloš pustio šestoperac, koji svali Balačka s bedevije: koplje Miloševo diva pribode u zelenu travu, a mač zelen odsiječe mu sve tri glave.⁴ Kad svati stigoše nadomak carskih bijelih dvorova, Miloš-čobanin prokaza se caru ujaku, ali se odmah od njega rasta.

⁴ V. 639—51.

Epska ova legenda o carevoj ženidbi i o pregnuću Miloša čobanina pjeva se u raznim krajevima naše zemlje, a raznosi se po narodu odavna. St. Novaković objelodani⁵ podulji komad posve paralelne pjesme, zapisane, kako on misli, a prvoj trećini prošloga vijeka. Pjesma počinje ovako:

"Kad se ženi car srski Stiepan,
iz Legjena od kralja djevojka ..."

⁵ U **Archivu**, III B., B. 644—8.

U zbirci L. Marjanovića ima po nadržaju pjesma ista, iz gornje vojničke Krajine;¹ samo što je Marko Kraljević zamijenio srpskog cara Stjepana, kralj graorski kralja legjanskoga, Luka i Ilija dvojicu starijih Voinovića. Miloš-čobanin zove se tu Milovan, ili Mile-čobanin, a to služi nekim dokazom, da pričanje ne prijanja povjesnome, stanovitome jednom Milošu. Ako su imena izmijenjena, zgoda je jednaka i jednaka su lica. U ovoj poznijoj formi pjesme koješta izbljedi, ali se sastavina legende u cjelosti onako održa, kako je u pjesmi Vukovoj. Megju dvije pjesme, najznatnija je razlika u ovome, što, mjesto tri djevojke, kralj graorski

"izvede devet djevojaka,
sve jednakih kô od jedne majke."³

Iz pjesme Marjanovićeve bilježimo još jedno. Grozovitoj nemani, kojoj

"iz nozdrva grozna kiša liva,
iz ušiju oganj-vatra pali,
a iz usta gromovi pucaju",³

veli Mile-čobanin:

"Ti si sada od dvaest godina,
a ja sada od petnaest godina."⁴

¹ Knj. I, 2.

² V. 262—3.

³ V. 297—9.

⁴ V. 311—12.

Pak je još jedna takva pjesma iz ikavskog područja, koju naštaampa dubrovački list **Slovinac**.⁵ Po ovoj pjesmi, Miloš, "dite mlado", pri ovcama boravi na "Vučjoj planini,"⁶ što je stariji oblik za stanovno mjesto triju Voinovića, nego grad Vučitrn; a opasni hod do djevojke biva kroz "Mračaj-planinu",⁷ što je opet riječ mitskog značenja. Dok svati putuju, "mrkla je noćca bez jasna miseca",⁸ pa carev haznadar dva kamena draga izvadio, i "po njim svati pute upraviše"⁹ Da se k djevojci prispije, red je "ustriliti na koplju jabuku."¹⁰ Miloš zove se Voinović, pa su uz njega još dva brata Voinovići. Dušmanskome gradu ime je "Legen", a "Palasko" troglavoj nemani.

⁵ G. 1882, br. 14.

⁶ V. 41.

⁷ V. 91.

⁸ V. 93.

⁹ V. 101.

¹⁰ V. 174.

Kod ovih je pjesama zamijetiti na prvi pogled odmah, da im je sadržina u glavnome ona ista, koju već nagjosmo u dugoj priči o Sisanu-Mazanu i u priči porednoj o Gruji Kobiliću.¹¹ Što priča crta širokim i krupnim potezima, od toga mnogo ponavlja tanka pjesma. Isto traženje zaslužnjene krasne djevojke; isti prizor teško razlučnih triju djevojaka, megju kojima je ipak jedna prebrana; isti pregalac čobanin, uz dva svoja druga; ista nakaza, zvala se Balačko, ili Aršin-brade-pedalj-čovjeka, što djevojku čuva, a podvržen je gospodaru, od sebe starijemu; isti mrki grad sužanjstva, u pjesmi Legjan, u priči donji svijet; ista svečana svadba, kojom se završuje pustolovina čobanskog junaka. Očevidno je, da kroz pjesmu i priču promiče starovjerska ista gatnja. Kod priče mi već primijetismo u opće,¹ da je to borba nadnaravnih svijetlih i tamnih bića. Hoće zar pjesma da nam još nešto posebno pokaže.

¹¹ Gore, na str. 155—60.

¹ Na str. 159.

Hajde da poredom uočimo prilike, u starinskim tima pjesmama izložene. Miloš je veliki čobanin ovaca, kao što je Mjesec, po pučkim zagonetkama, čobanin zvijezda. Milošu je naporuč "mać zelen staroga Voina": u očima Indâ, Sunce i Mjesec bića su žuta i zelena, pa **hari, harit**, koje riječi znače "žut" ili "zelen", same po sebi znače takogjer Sunce i Mjesec.² Miloš je ovdje Voinović, što će reći sin Voina, a mi u nekom čudesnom Voinu naših pjesama nagjosmo, ako se ne prevarismo, vremenom izbljiegjenu sliku ratnog Svantevida, ili Vida.³ Bugar-kabanica prikriva Miloša, a konja mu kulaša medvjedina svega opšiva. I ovo ovdje kao da je suglasno sa davnašnjim mitom Arijata: kod Indâ, otančali Mjesec ima naziv: "kralj medvjedâ", jer je medvjed iz studene postojbine, te zgodno simbolizira mračnost i hladnoću umanjenog Mjeseca.⁴ Čobanin Miloš ima "zlu nauku pospavati svagda oko podne": naime, ispred sjaja visokoga Sunca izčezava Mjesec.

² Gubernatis, **Mythol. zool.**; v. I. p. 399—400.

³ **Dio I.** na str. 44—5 (85-5).

⁴ Gubernatis, **Mythol. zool.**, v. 11, p. 115.

Ovu istu mitičnu priliku, ali prevrnutu, nalazimo u Grkâ: u prekrasnog mladog čobanina Endimiona, koji imaše ovcu neizrecive bjeloće, zaljubi se djevičanska Artemida, pa, da mu cjeliv dâ, uljulja ga, dugo i dugo gledajući, u vječni san i u vječni život, na latmijskoj planini u Kariji. Po tumačenju mitologa, Endimion je Sunce zapadnuto, zaspano, kad Mjesec sjaje;⁵ a mit je, spram našega, prekrenut, jer u kojih Arijata Mjesec postade djevojkom, u njih je Sunce čobanin, te on ima bijele janjce i ovce, zrake svoje.⁶ Vrebaju na Miloša tri plijenitelja, megju kojima najprvi je Gjakovica Vuče. Nije po samom slučaju, u Karadžića pjesmi, ime Vuk nadjenuto Miloševu dušmaninu, niti je, u pjesmi ikavskoj, pozorište bez uzroka nazvano Vučjaj-planina i Mračaj-planina.

⁵ M. Müller, **Beitr. zur vergleich Mythologie**, s. 71—3.

⁶ Grčka ova priča tim je važnija, što grčka mitologija, inače toliko bujna, za Artemidu, izim ove zgone, malo što drugo kazuje. A ipak je Artemidina slika obasuta svim čarom helenskim.

Od Vuka i drugdje strada Miloš. Tako u pjesmi, gdje Miloš dopade teške tamnice,¹ tamničar je njegov opet Vuk:

"Šenluk čini Vuča dženerale,
jer je Vuča šičar zadobio,
tri vojvode srpske uhvatio:
jedno jeste Miloš od Pocerja,
drugo jeste Toplica Milane,

a treće je Kosančić Ivane;
bacio ih na dno u tavnicu,
gjeno leži voda do koljena,
"junačke kosti do ramena".²

Tamnica je ovdje bajagi mađarska, dok drugdje Miloš tamnuje u Latinima.³ Plijenitelj i tamničar Vuk čini se, i u djelu i po samom glasu riječi, puki vedični Vrika, vuk, personifikacija mrkle noći; stari Indi mole se često bogu Suncu, da njima ukloni zloduh, zlobnog Vuka, plijenitelja Vuka, koji zasjeda i napastuje putovima.²

U Vuku, ili u Vukodlaku, mi već upoznasmo zasjedača, koji Mjesecu kidiše i gleda da ga proždre.⁵ Miloš strijelja i dobiva zlatnu jabuku sa visoke kule na Legjanu, pa je to kao glavno obilježje njegove pobjede nad dušmanskim gradom i pridobića careve zaručnice: poznato je, da po mitskoj zamisli osobito Greko-Italâ, a i drugih Arijata, jabuka su zlatna i Sunce i Mjesec.⁶ Svakome, koji se bavi arijskim mitovima, mučno je ne vidjeti u tri djevojke, sve tri jednolike, tri noćne Zore, a u Roksandi, koja kupi prstenje, sitan biser i drago kamenje, treću sjajnu Zoru, jutrenju zaručnicu Sunca, ili vidnog višnjeg boga. Što Miloš jednu sebi ostavi, i to razumijemo: noćna jedna Zora može da pristaje Mjesecu.

¹ Vuk. **pjes.**, knj. II, 42.

² V. 5—13. Za vjerojatno mitično biće Toplice i Kosančića, isporedi **Dio II**.

³ Vuk. **pjes.**, knj. II, 37.

⁴ Gubernatis, **Mythol. zool.** v. II. p. 150.

⁵ Na str. 145—8.

⁶ Ovakovo je značenje zlatnih jabuka, n. pr., u ubavom vrtu Hesperida. I zgoda s jabukom, u oglašenoj švicarskoj legendi Vilima Tella, nije druge naravi, te je uzeta iz pučkog pričanja.

Što se pak tiče troglavog Balačka, posljednjeg čudila, s kojim ima da se bori Miloš, nema sumnje ikakove o potpunoj istovjetnosti njegovoj s jednakim prikazima u arijskoj mitologiji. Latini za cijelo ne uzajmiše u nas Balačka, niti mi u njih grdosiju Kaka; a Kako je ipak jedno te isto s Balačkom. Troglavi div Kako plijeni iz pećine na zlokobnom Aventinu, a siplje vatru na troja usta:¹ njegova, je pećina puna ljudskih kosti, kao što i tamnica Vuče dženerala. Heleni imaju trojeloga diva Geriona, koga u krajnjem tamnom zapadu svlada sunčani Herakle: troglava im je pak paklena psina, Kerber, opet i on Heraklov dušmanin. Balačko, kao što Kako i Gerion, uobrazuje zimu i noć. Njegova je Mračaj-planina ikavske pjesme.² Suprote se, dašto, i boj biju protiv takovih nemani svijetli bogovi.

¹ Propertii 1. IV, el. 9, v. 9—10: "Incola Cacus erat, metuendus raptor ab. antro, — per tria partitos qui dabat ora focos". Pjesnik Propercij sabra i sačuva glasove iz stare tradicije. Naprotiv, historičar Livij (1. I, c. 7) zbrisa Kaku tamno božanstvo i pretvori ga u čovjeka, lopova i razbojnika.

² "Mrakoč", što je po smislu jedno sa "Mračaj", grad je troglavoga Arapina, u pjesmi knj. III, 41, v. 172—3, zbirke Petranovićeve. Troglavi je Arapin poznija varijanta troglavog Balačka.

Po mojem mišljenju, naš epski boj na Legjan, i u tom boju proslavljeno viteštvo Miloša čobanina, okreću se u okviru čisto mitičnom: srpski car Stjepan tek slučajno, površnim svojim imenom, upade u pjesmu, gdje mu mjesta nije. U cijeloj pjesmi još je zdrava jezgra starog mita, koji, rekao bih, sastoji se u ovom: bog jutrenjeg vidjela, Sunce, ili možda sam najviši Vid, ide na grad tame, kako bi otud ispod pritiska svih udih vlasti izbavio vjerenicu svoju Zoru, a, pošto je vojna noćna, glavni je pregalac božanski Mjesec. Po glasu jedne pjesme, Mili je čobaninu onda "petnajst ljeta." Valjda je to pun Mjesec, od petnaest dana.³ Kad s oproštenom vjerenicom svatovi sretno dogoše k bijelim carskim dvorovima, Miloš-čobanin nije dionik svadbenog veselja; prikaza se caru ujaku, i zamače. Da je i dalje tančati, mogli bismo reći: Mjeseca nestaje na obzorju, čim božji dan nebom ovlada.

Ako Miloš po priči, što naprijed čusmo, "leže na legja" te "spava", kad ga ono danju nagje Silni Stefan; ako je njemu "zla nauka pospavati svagda oko podne", kako malo prije reče pjesma, a to on u noći sam uspavljuje druge junake, kako nam kazuje još jedna Vukova lijepa pjesma mitičnog kreta.⁴

³ Vidi, na str. 135, pjesničku izreku: "kano mjesec od petnaest dana".

⁴ Vuk. **pjes.**, knj. II, 38. Pjesma je već razgobljena (**Dio VII**, s. 10—1 [190—1]), u odnosu s vilama.

Miloš junake uspavljuje pjevanjem divnim. Pjevanje mu je kao u tankogrle djevojke, kao u vile. Pjesma začinja,

"Pojezdiše do dva pobratima
preko krasna Miroča planine,
ta jedno je Kraljeviću Marko,
a drugo je vojvoda Milošu,
naporedo jezde dobre konje,
naporedo nose koplja bojna,
jedan drugom belo lice ljubi
od milošte do dva pobratima;
pake Marko na Šarcu zadrema,
pak besedi pobratimu svome:
A moj brate, vojvoda Milošu!

teško me je sanak obrvao,
pevaj, brate, te me razgovaraj.
Al' besedi vojvoda Milošu:
A moj brate Kraljeviću Marko!
ja bi tebe, brate, popevao,
al' sam sinoć mlogo pio vino
u planini s vilom Ravijojlom,
pak je mene zapretila vila,
ako mene čuje da popevam,
oće mene ona ustreliti
i u grlo i u srce živo."¹

Na Markovo hrabrenje, ipak

"Miloš poče da popeva,
a krasnu je pesmu započeo
od svi naši bolji i stariji,
kako j' koji drž'o kraljevinu
po čestitoj po Maćedoniji,
kako sebe ima zadužbinu;
a Marku je pesma omilila,
nasloni se sedlu na oblucje,
Marko spava, Miloš popijeva.
Začula ga vila Ravijojla,
pa Miloša poče da otpeva,

lepše grlo u Miloša carsko,
jeste lepše nego je u vile;
rasrdi se vila Ravijojla,
pak odskoči u Miroč planinu,
zape luka i dve bele strele,
jedna ud'ri u grlo Miloša,
druga ud'ri u srce junačko.
Reče Miloš: Jao moja majko!
Jao Marko, bogom pobratime!
Jao brate, vila me ustrelila!"²

Povik ranjenog junaka iza sna trgnu Marka On odmah napusti Šarca na vilu i prisili je, da biljem, na Miroču uzbranim, Milošu rane zagasi i iscijeli, pa je sada

"lepše grlo u Miloša carsko,
jeste lepše, nego što je bilo."³

¹ V. 1—22.

² V. 28—49.

³ V. 109—10.

Mitsko je doista ovo u Miloša carsko grlo, ljepše nego u vile, kojim on druga Marka u san ljulja. Iskače nam iz ovog pričanja, eto ponovo, gore pomenuti mit o Artemidi i Endimionu, niti je mit ovdje, kao prije, izvrnut. Miloš uspavljuje, pjevajući; a pjeva naizmjenice, po klasičnoj mitologiji, baš mjesečna boginja i pri pjesmi ostaje kao zapanjena.⁴ U Grčkoj, pjeva i uspavljuje takogjer čarna Sirena, pa mitolozi sad naginju vidjeti u njoj Mjeseca. Po indijskoj Rig-Vedi, čudotvorno pjevanje svojstvo je bogova; pjevanjem bogovi stvaraju na nebu Ognja⁵; dva prijateljena boga, Indra i Soma (Mjesec), u slici tice oblijeću pjevajući nebesno drvo i čuvaju blago ambrozije, božju svjetlost.¹ Pjevanje pripadalo pak naosob Mjesecu, možda zbog pjesničkog otajstva noći. Po tihoj mjesečini, svaki žubor vode, i svaki list koji trepeće, imaju posebnog glasa; ispod trave skriveni popci udaraju, kao neki ogromni zbor, u neprekidnu, u ritmičnu skladbu: to je noćno dugo pjevanje, to je krasna Mjesečeva pjesma.² Što je pjesma na Miroču planini, i ovo je ime zar više mitično, nego geografsko: označilo bi tišinu noćnu. Miroč-planina paralelno nam dolazi sa Mračaj- ili Mrakoč-planinom, gdje je na stanu troglavi Arapin, troglavi Balačko. Miroč kao da je suprotan Mrakoču i Mračaju.³

⁴ Ovidii **Fasti**, II, v. 91—2: "Cynthia saepe tuis fertur, vocalis Arion, — tanquam fraternis, obstupuisse modis".

⁵ Rigv., X, 88, v. 10.

¹ Id., I, 164, v. 20.

² Može biti, da se poezija mjesečine i noći izrazuje, u pučkoj mitologiji, još jednim načinom. Bio bi to "njemušti jezik", koji se u pripovijetkama mnogo spominje. Njemušti, ili "nemušti", jezik "čobanin" neki dobiva na dar od zmijinjeg cara, pa njim razumijeva, idući po šumi, "sve što govore tice i trave i sve što je na svetu". (Vuk. **prip.**, 3).

³ O Balačku govoreno je i u **Dijelu II** (s. 99—100 [197—8]). Za vilu Ravijojlu, s kojom je Miloš sinoć mlogo pio vino", isporedi **Dio VII**. A što se tiče Kraljevića Marka, za koga se u pjesmama često puta, po mom mnenju, zadjedoše neke krpe iz stare sunčane religije, gledaj **Dio V**, na str. 42—8 (162-8). Kad bi to bilo tako, pa kad bi i ovdje Marko bio donekad zamijenio božansko Sunce, tad bi i cio sadržaj ove pjesme bio u mitičnom vidu jasan: Mjesec pjevanjem uspavljuje Sunce, kao što zaljubljena Artemida u san uvali sunačnog Endimiona. Nešto je čudno, da naša pjesma prikazuje Miloša i Marka kao zaljubljenike: eno "naporedo jezde dobre konje, — naporedo nose koplja bojna, — jedan drugom belo lice ljubi — od milošte do dva pobratima".

Miloševo pjevanje predmet je čudnog kazivanja u još jednoj narodnoj pjesmi.⁴ Car Lazar, na gozbi u pjanosti, smatra Miloša "svojim protivnikom"⁵ za to, što, na njegovo pjevanje "tanko glasovito",⁶ ovaj, jedini izmegju gostiju, otpjeva takogjer "tanko glasovito."⁷ Car hoće da ga objesi. Vješanje se Milošu spravlja na tri mjesta. Prvo je mjesto ondje, gdje se Milošu gradi zadužbina, a grade je od "tri godine" do "trista majstora"⁸ a Radom neimarom. Na drugom mjestu, do druge zadužbine Miloševe, na Šarganplanini, imaju

"tri vode studene",

pa i

"tri korita od suhoga zlata,
i tri česme od srme žežene,
i na njima tri draga kamena¹".

⁴ Petranovića **pjes.**, knj. II, 18. Sравни s ovom i pjesmu, gore na str. 164.

⁵ V. 27.

⁶ V. 12.

⁷ V. 16.

⁸ V. 59 i 43.

¹ V. 86-9.

Na ovoj drugoj postaji nalaze se noćne Miloševe ovce:

"tu se vide napojiti ovce,

a u sred noći, kako u sred dana",
"kod njih sjede trideset Bugara."²

² V. 90-2.

U čobana Bugara jesu i "tri hiljade brava."³ Treća je postaja do Budima grada, pak tu

koji "nagjoše trista gjece mlade,
trista gjece, trista siročadi",
"od lješnikâ, kupe napravili."⁴

³ V. 108.

⁴ V. 137—9.

Djeci je gospodar Miloš. Kad sve to vidi car Lazar, zaplače se, uzviknuvši:

"Bože mili, čuda velikoga!
U Miloša dosta prijatelja
po svijetu na četiri strane."⁵

Zaštedi ga i povrati zdrava "Kruševdolu slavnom"⁶.

⁵ V. 153-5.

⁶ V. 167.

I ovce, i bravi, i noćni Bugari, i trojni broj, uprav vanredno ponavljan, to nas sve kod Miloša ne iznenagjuje više. Ali je u ovoj pjesmi biljeg jedan; posve nov, što priteže pažnju. Na trećoj postaji, veli pjesma, nagjoše trista djece mlade, koji "od lješnikâ kupe napravili". Sad treba znati, da osim već navedenih zagonetaka,⁷ puk o mjesecu goneće još ovako: "Puno rešeto lješnika, a u srijedi samo jedan orah — Pun tavan lešnika, a u sredi orah", i odgoneće: "Mjesec megj zvjezdama" — "Zvezde i mesec."⁸ Držimo li se pučkog govora, kako ga zagonetke razjašnjaju, ono trista Miloševe djece mlade, koji od lješnika, kupe napraviše, bile bi zvijezde, a Miloš, k njima priveden na treće stratište, bio bi Mjesec. Tumačenje ovo potkrepljuje se općom mitologijom. U velike se lješnikom bavi sujevjerje arijskih naroda, koji u njemu kao da ugledaše oblik i obilježje mjeseca.⁹

⁷ Gledaj na više, na str. 138.

⁸ Novakovića **zagon**.

⁹ D' après toutes les probabilités, la noisette est l'une des formes botaniques de la lune", veli A. Gubernatis (**La Mythol. des Plantes-Noisetier**), koji, dašto, ne zna za naše zagonetke i pjesme.

Još, po našoj pjesmi, "od lješnika napravljene su kupe", što i opet nije bez mitskog poznatog znamenovanja. Već je u Rig-Vedi kupa, ili čaša, božanski biljeg Sunca i Mjeseca. A po mitu helenskom, Herakle, kad mu je preći more, uzajmi u Helija, u Sunca, zlatnu njegovu čašu, koju on ovome povrati, kad je more preplovio. Šta više, na lješniku čamcu, kazuje još jedna verzija mita, on prispje u Italiju iz zapadnih krajeva Hesperida. Mitična kupa, ili čaša, naše pjesme pripada ovako vrlo starome vjerovanju.¹

¹ Isto kao "od lješnika kupa", čudesna je, u nekim pjesmama, "orahova lagja", pa i čudesno plovi. Za tu "orahova lagju", vrijedna je, da se donekle pripazi, Vukova pjesma hajdučkog vremena: "Od Horvata Mato" (knj. III, 48). Ovome junaku

"sjaju se toke kroz brkove,
kao mjesec kroz jelove grane" (v. 27—8);

a za lagju kad se ona pomalja, pjeva se:

"Nešto sjaji more od zapada.

Je li koji kadgod zapamtio,
da se sjaji more od zapada?
Il' je sunce, il' je mjesečina?" (v. 122—5).

Orahova je lagja pak opisana ovako:

"Možeš dati orahovu lagju,
a na njojzi dumen od kalaja,
od kalaja i guhoga zlata,
navrh njega alem kamen dragi,
sa kojim se vidi putovati
u ponoći kano usred podne?" (v. 60—5).

U botanici mitologičnoj, lješnik i orah dotiču se u mnogome (Gubernatis, **La Mythol. des Plantes - Noyer**). Gledom na taj simbolični orah ja bih mislio, da nam je amo prikaciti i iz Petranovićeve zbirke pjesmu jednu (knj. III, 30), kojoj cio je osnov mitičan, a iznosi nam neko "polje Orahovo". Prizor biva na Šari-planini, gdje je vila pokliknula i Milošu javila, da troglava nakaza zarobi Relju, krilatog junaka, i mladog Banović-Strahila. Sužnji sa odvedeni "na široko polje Orahovo" (v. 114), kad li eto im Miloša u pomoć. Miloš primakne se k njima "niz poljske lužine" (v. 178), pogubi troglavog Arapina, pa drugovima presiječe sveze na rukama. Svi zajedno onda posjekli i rastjerali dušmane, vojsku troglavog čovjeka. Krilatoga Relju, a i samog Banović-Strahila, još zar niko ne uspje, usprkos svakog nastojanja, izvući iz tame mitske i do lica historijskih pročistiti. Je li Relja, kako ja držim, lice jedno sunačno (**Dio III**, a. 40—57, 184—201), a Strahilo jutrenji ratni Vid (**Dio I**, s. 52—8 [92—8]), onda bi pjesma bila razgovijetna: tamni Troglav u noći osuđnjio vidne bogove, koje Mjesec sveza oprašta, te će oni zajedno pobjediti svu noćnu silu.

S onim, što je dovre izloženo, ugjosmo valjda u dosta jasni trag pravoj naravi Miloševa čobanskog života, pak i njegova spavanja i pjevanja. Čitava ova legenda sastavljena je od mitskih komada, što su vremenom, stariji od historijske pojave kosovskog junaka. Miloša Kobilića. Nego i careva sumnja o Miloševoj nevjeri, kosovskim pjesmama potkana, izlazi, što ja cijenim, takogjer iz istog davnog mita o božanskome Mjesecu.

Čista historija o sumnji kakvoj, podignutoj na Miloša, ne zna, kao što ne zna ni za izdajnika Vuka Brankovića. Nenadne velike polome i preokrete prosti narod, ne samo u našoj, nego u svakoj zemlji, obično ne može da sebi drugačije protumači, već ako uzme, da je izdaja po srijedi. Nije naše ovdje kazati, zašto prekora izdaje prijanja, u narodu i u narodnim pjesmama, uprav za osobu Vuka Brankovića. Nama je samo potražiti, otkud, u pjesmama, careva sumnja na Miloša.

Razlažući prečeste mijene i pomrčine u Mjeseca, naprijed opazismo,¹ da ga za to iz pučkih usta sustiže teški prekora nevjere. Mjesecu reče pjesma:

"Ej Meseče, carev neverniče!
zašt' ne greješ danju, kako noću!"
"O Meseče, carev neverniče!
zašto greješ caru na večeru!"²

¹ Na str. 143.

² Ib.

Čudno je podudaranje, što isto ovako, taman na večeri, knez, ili, kako njega još nazivlju pjesme, car Lazar Miloša prekora s nevjere; pjesma kosovska kazuje,³

"Car uzima zlatan pehar vina,
pa govori svoj gospodi srpskoj:
Kome ć' ovu čašu nazdraviti ? .....
Ta nikom' je drugom napit' ne ću,
već u zdravlje Miloš-Obilića:
Zdrav Milošu, vjero i nevjero!
prva vjero, potonja nevjero!"⁴

³ Vuk. **pjes.**, knj. 11, 60, III

⁴ V. 18—32.

Ako se mitski govor o carevoj nekoj "večeri" uz "Mjeseca nevernika" podudara s govorom o carevoj drugoj "večeri" uz "Miloša nevjeru", to je, po mojem mišljenju, odatle, što je potonja verzija ispredena i sačinjena iz one prve. Pokazano je već, da su i povrh ovoga još drugi potezi u junaka Miloša snimljeni s Mjesečeva lica.

Legenda o carevoj večeri i o nevjeri, koja je tom prilikom Milošu predbačena, postoji od davnih doba u narodu. Kako sada pučka pjesma pjeva, isto tako glasi i odnosna vijest u domaćih pisaca. Carevu večeru, a pri njoj, uoči kosovske bitke, ukor učinjen Milošu zbog nevjere, bilježe svi pisci redom, to prevodilac Vizantinca Duke, pa Cerva, Orbini, Luccari, Kuripešić.⁵ Svi ovi pišu na razmaku XV i XVI vijeka, ili u vijeku XVI, a povode se za pučkim kazivanjem. U Orbini-a,⁶ careva ukorna zdravica Milošu, i Milošev odgovor caru, onakim su kretom i akoro riječima ispredani, kako ih svejednako, nakon tri vijeka, sada opijeva netom pomenuta kosovska pjesma u Vukovoj zbirci.⁷

⁵ Rački, **Boj na Kosovu**, na str. 42—3.

⁶ Orbini, **Il regno degli Slavi**, p. 314—5.

⁷ Knj. II, 50, III. Vrijedno je, da se dvije verzije, Orbini-eva i pučka, usporede. Orbini: A voi, o Milosc, dono questo vino insieme con la tazza, con tutto che appo di me sete incolpato di tradimento. Milosc beve e dice: Domattina ho da mostrare con effetto, che l'accusatore mio (Vuk Brankovich) e falao e bugiardo, e che io sempre son stato fedele al mio patrone". Pjesma (v. 31—3):

"Zdrav Milošu, vjero i nevjero!
Prva vjero, potonja nevjero!
Sjutra ćeš me izdat' na Kosovu".
Pije Miloš, i odgovara (v. 48—54):
"Nevjera ti sjedi uz koljeno,
ispod skuta pije ladno vino,
a prokleti Vuče Brankoviću.
Sjutra jeste lijep Vidov danak,
vigjećemo u polju Kosovu,
ko je vjera, ko li je nevjera".

Pošto narod pjesmu svoju ne ispjeva po Orbini-u, jasno je, da ovaj preuze pričanje iz naroda. Na ovome primjeru ovdje mi možemo najbolje da opazimo, koliko je ustrajne moći u pučkoj našoj tradiciji i od kolike je davnine čitav sadržaj nekih pučkih pjesama. Ako je ovo ovako u pjesmi, prividno historijskoj, kako da to ne bude osobito u pjesmama čudesnog ili mitičnog gradiva? Što se tiče pjesme o carevoj večeri, ona se jamačno pjevala već u XVI vijeku, a ništa ne smeta pretpostavci, da je ona i od toga vijeka davnija.

Sisanje vanredno, pa postojana oznaka čobanstva, pa onda neodoljivo pjevanje snotvorno, i najposlije ukor s nevjere, to je ono, što se, po mojem mišljenju, iz stare vjere, koja se na Mjeseca odnosila, preli u povjesnu šupljinu života Miloševa. A kad bi se ko hotio i na sitnež osvrtni; te pregoniti dokazivanjem, kako je Miloševoj legendi pridano mnogo poteza Mjesečevih, taj bi još imao nešto da zamijeti. U jednoj pjesmi, kad Miloša daruju za pokazano junaštvo, onda i njegov ždralin dobiva abaiju, pa su "sve po njojzi sjajni mjesecovi."¹ U oči boja kosovskog, u drugoj pjesmi, Miloš skide sa sebe kolastu azdiju, i daje je Kosovci djevojci, s riječima: "Na, devojk, kolastu azdiju, — po čemu ćeš mene spomenuti, — po azdiji po imenu mome!"² Kolasta azdija, to je na kola išarano odijelo. Takovu odjeću ostavlja Miloš uspomene radi; pače, po posljednjem istina nešto tamnom stihu, kao da ona njemu spominje čak i ime. Kolo, koje hrli po nebu, vrlo je česta slika velikih nebesnih tjelesa, osobito Sunca, u mitologiji Arijaca. Ali je ovo sve možda odveć navijeno. Pregjimo preko toga.

¹ Petranovića **pjes.**, knj. III, 13, v. 291. Valja pripomenuti, da je pjesma Divjanovićevea.

² Vuk. **pjes.**, knj. II, 51, v. 62—4.

Od sličnih takih sitnica važnije bi bilo ispitivati, zašto uprav Miloš Kobilić, izmegju drugih epskih junaka, prisvoji mnogu kitu iz Mjesečeva mita. Ali je teška muka razbirati ovo pitanje. Naš narod, pri stvaranju svojih epskih lica, što gragjom historije, koja je vjekovima strujala pred njim i mijenjala se, a što gragjom starog vjerovanja, iz kojeg crpaše kao iz nepomične, ako i sve to više izpražnjivane hazne, nije se držao ni stalne metode, ni promišljenih kakovih pravila. Megju drevnim

mitom i historijskim prolaznim dogagjajem, meĝu svetiteljem poganskim i osobom iz historije ili svecem iz nove vjere, napravi slabu svezu sliĉnost koja površna ili svojstvo koje, onako na oĉi tek jednako. Više puta i gola asonancija imena prebaci lagani most prelaza iz mita u historiju, iz stare vjere u novu. A više puta, pri tom anorganskom pripoju nove i stare vjere, historije i mita, puk radio i po samoj miloj volji.

Kaŝem, muĉno je na ĉisto saznati, s kojeg razloga, u epu i u ostaloj puĉkoj tradiciji, mnogo koješta, kako ja cijenim, iz Mjeseĉeve legende splete se oko Miloša Kobilića. Ipak ću pokušati jednu hipotezu. Je li umjesna, o tome će suditi ĉitaoci. Pravo reći, baš osobite cijene ja joj ne pripisujem. U svakoj povećoj zbirci narodnih pjesama ima ĉitav krug njih, u kojima se opijevaju dva junaka, Starina Novak i sin mu Grujica Novakov, ili Novaković. Po sadašnjem obliku njihovu, te pjesme ponajviše pripadaju hajduĉkoj dobi: preradiše ih i ljutinom svojom prodahnuše hajduci, pa su većim dijelom oštre i nedotjerane. Mlado je momĉe, šta više i dijete je katkad Novakov Grujica, a opet proslavlja se vanrednim viteštvom, kad neĉovještvom sebe ne grdi. Ali je paŝnje vrijedno, da glavna junaštva, što mu pjesme pominju, ona su ista, koja diĉe Miloša. I Grujica vojuje na troglavog Arapa i na kralja od Legjana, a bolji je junak od sama Kraljevića Marka.¹ Skriva ga prevjes,² kao što Miloša zastire bugar-kabanica. Kad se, naime, Starina Novak, ili Debelić Novak, kako ga jedna od pjesama zove,³ digao na crnog Arapina, zaklonjena. sa sestrom u tvrdoj kuli, reĉe Novak drugarima:

"Da mi dobre konje posjednemo,
a Grujicu gjevojkom ĉinimo,
i Grujicu mlada prevjesimo,
u Grujice nema nausnice,
ljevši Grujo od svake gjevojke."⁴

¹ Ćojkovića **pjev.**, 72.

² Vuk. **pjes.**, knj. III, 4. — Stojadinovića **pjes.**, knj. II, 16. Dvije su pjesme posve poredne. Potonja je ispod Muĉnja.

³ Vuk **pjes.**, knj III, 4, v. 53 i 58.

⁴ Stojadinovića **pjes;** knj. II, 16, v. 22—6.

Ovako prevarili crnog dušmanina: sínu Grujiĉina sablja i od nje pade glava silniku. Kad bi ko rekao da se sliĉnost meĝu dva junaka tumaĉi time, što se motivi pjevanja najlakše prenose, u narodnim pjesmama, s jednog lica na drugo, taj ovdje ne bi doista pogodio. Motivi se prenose, ali to ne biva tako ĉesto, te su i lica, u našem epu, u opće ĉisto ocrтана i posebita, koje ne bi moglo biti uz bezglavo neprestano razbacivanje gragje epske. U pogledu pak Grujice i Miloša, imamo i dokaza, da pomenuta sliĉnost nije sluĉajna, već posve dosljedna i kao skrovitom nekom silom uzdržana.

Osim pjesama iz hajduĉkih vremena, Novakom i Novakovim Grujicom bave se i bugarštice, što su pjesme sasvim drugog kroja, pa opet i tu dotiĉu se Grujica i Miloš. Ćudna je majka Milošu, vila, šta li, a ĉudna je i Grujici. Po jednoj bugarštici,¹ Novak ĉini tri veselja: jedno sestri, koju udaje, drugo sinu Grujici, a treće za to, što je dvore ogradio. Grujici je mati bijela vila, što ju Novak negda uhiti na Dunaju, ugrabivši joj brza krila i oglavlja. Vila je sjetna, nevesela. Da joj Novak hoće ono vratiti, bila bi vesela:

"l'jep bi tanac izvela prid dvorovima njegovijem,
i u tancu skupila dvanes mlad'jeh djevojĉica,
sve bi bile mlagjahne jedne slike i prilike."²

¹ Bogišića **pjesme**, 39.

² V. 15—7.

Nego, kad ona natrag dobi krila i oglavlja svoja, iz uhvaćenog kola dvanaestorice djevojaka krilima se odmah zavila u visinu vedra neba. Novak ne će je više vidjeti, ali će majka vila Grujicu ĉesto pohagjati. Priĉa o boŝanskoj ŝenskoj osobi, koja se u vodi kupa, pa joj neko krišom otme krila poloŝena, te je tim prinudi na udadbu, što je kratkovjeĉna, jer će boŝanska ŝena na brzo svoja krila opet postignuti i odprnuti, ta je priĉa od starine: imadu je osobito sjeverni Germani, od kojih najviše je

iznose Anglosasi. Ali nas ta priča ovdje ne zadržaje; nama je samo bilježiti "dvanes mlad'jeh djevojčica jedne slike i prilike". Takih dvanaest djevojaka, jal take tri djevojke, mi nagjosmo i kod Miloša.

U ovom poslu epskog suglasja u pogledu Miloša i Grujice još ćemo uzgred pripaziti, da je broj tri baš preko mjere učestao, kao što kod prvoga, tako i kod drugoga. Pa ćemo i to spomenuti, da naprijed već prinesena slavonska pripovijetka³ o mališu Lakat-brade-pedalj-muža i o Gruji sjedinjuje oba lica, Grujičino i Miloševo, nazivajući Gruju taman prezimenom: Kobilic.

³ Na str. 159—60.

Bugarštice su nam svjedokom, da narod odavno pjeva o Novaku. Ako je Novak sada u pjesmama ponajčešće hajduk, spade junak na hajduštvo tek u novije vrijeme. Prvašnje pjesme opijevahu ga glasom drevnim i mitičnim. A pjevanje o njem bješe obilnije, nego je danas, pošto ga narod vrstaše među prva lica svojega epa. Ovo nam svjedoči J. Križanić izričito, koji, govoreći u vijeku XVII o junačkim našim pjesmama, veli, da te pjesme hvalom uznose najprve Kraljevića Marka, Novaka Debeljaka i Miloša Kobilica.¹ Taj je Novak Debeljak dakako isti, koji i Debelić Novak netom pomenute Vukove pjesme.²

¹ U V. Jagića **Gragji**, 87: "Illa cantica continent laudes Marci Cralevitii, Novaci Debeljaci, Milosi Kobilicii, et aliorum quorundam heroum".

² Na str. 178.

No ko je taj Novak Debeljak? Zanj bistra historija ne zna. Kad ga historija rekbi ni po imenu ne poznaje, a u epu je ipak lice veoma glasito, onda može biti prilika misliti, da ne samo bićem svojim, već i imenom, spada na mit. Lica takva nama već izigjoše u susret, na primjer: krilati Relja, Zmija mladoženja, svetoduha Janja, ban Strahinja, što ih ni trudnim radom, ni mučnim navijanjem, vjerodostojna historija ne će nikad sebi prisvojiti. Historijsku skoro nemogućnost, historijsko nepostojanje ovakih naših epskih lica, sad se već počelo uvigjati, pa neki kažu: nije tu tražiti historije, ali nije tražiti ni mitologije, već je to na prosto pripovjedaći materijal. Ovim odgovorom samo se pomiče natrag pitanje, jer se opet pita: otkud ta gragja pripovijedanja? Na ovi drugi upit odgovara poredna mitologija: u sadašnjih zapadnih naroda arijskog roda pričajna gragja većim je dijelom izvorna i od starine, osobito u babjim pripovijetkama, i odnosi se najviše na sunačne mitove.

Vratimo se k Novaku Debeljaku, kako ga Križanić piše, ili Debelić-Novaku, po pjesmi Vukovoj. Debeljak Novak imao bi biti ono, što i Starina Novak. Jednače ih dvije pjesme paralelne, Vukova³ i Stojadinovićeve,⁴ koje nam naprijed kazaše isto im vojevanje, uz sina Grujicu, na dušmanina crnog Arapa.⁵ Ali starije pjesme kao da luče dva Novaka: "Pije vino Novak i Radivoj, — govori im Starina Novače."⁶ Trebalo bi onda uzeti dvojicu Novaka, te razlikovati Novaka Debeljaka od Novaka Starine, kao što ih razlikuje takogjer zasebni nadimak Debeljak i Starina. Primetnemo li ovdje i Novaković-Grujicu, koji iz ovog kruga pjevanja nikad ne izbiva, tad su nama na vidiku do tri Novaka, ovim redom po njihovoj dobi: Novak Grujica, Novak Debeljak i Novak Starina.

³ Knj. III, 4.

⁴ Knj. II, 16.

⁵ Gledaj na str. 178. Njih jednači i pjes. Vuk., knj. II, 79.

⁶ Bogišića **pjes.**, 106, v. 1—2.

Čusmo pučki uzvik, kad ee zglada nov mjesec: "Zdrav zdravljače! nov novljače!" Isto je ime Novak i Novljak. S druge strane, može da nas ovdje ponešto začudi jedno podudaranje mitološko. Stari Indi obožavahu Mjeseca u tri hipostaze. U Vedama, nov Mjesec i pun Mjesec odvajaju se, ženskim nježnim imenima i ženskom naravi, od sustalog Mjeseca, koji opada i koji je muški. Tri naša Novaka, ili Novljaka, ne bi bila tri Mjesечеva razna lica u mladini, u naponu i u starosti? Trojneme Novaku lako je protumačiti nadimke. Djetetu Novaku nadimak Grujica pristaje zato, što on pri mijeni, ma da je još zamračen i prevješčen, ipak počeo debljati, počeo bivati **grub**.¹ Novak Debeljak i Novak Starina kažu se od sebe, jedno u jeku, a drugo u starosti.

¹ **Grujica od gruboće**, kao što i Grubeta, Grubeša, Grubiša.

Još okolnost jedna kao da pridaje i jačeg naslona ovoj hipotezi, da tri Novaka pred nas izigjoše iz starovjerskog pričanja o Mjesecu. U pjesmama iz kruga, što se na Novake odnosi, gdješto uz dijete Grujicu spominjano je i drugo neko dijete Tatomir:

"Vino pije Novak i Radivoj
u gorici pod jelom zelenom,
služi vino d'jete Tatomire,
a Gruica d'jete čuva stražu"².

² Vuk. **pjes.**, knj. III, 4, v. 1—4.

Ovaj pak Tatomir stoji u mjesto mjeseca u pučkoj zagoneci: "Sedi vila ukraj vira, čeka sina Tatomira, dok se rodi, da ga vodi", gdje se misli na zvijezdu Danicu i na mjesec³. Pa ako se Tatomir prozvaio, kako to može biti, po vrlo davnoj riječi **tat**, lupež, onda je vrijedno velike pažnje i samo značenje tog imena. Pučko praznovjerje u Europi srednjeg vijeka, od Skandinavije do Francuske, u pjegama mjeseca vidjelo nekog čovjeka lupeža, koji u mjesecu boravi⁴. Sva je prilika, da to privigjenje, pošto se ono i po rimskim krajevima razvriježilo, sobom donesoše varvari sa sjevera⁵.

³ Novakovića **zagon**.

⁴ Grimm, **Deutsche Mythol.**, s. 598—600.

⁵ Priča o mjesječnom čovjeku doprije i u Italiju, samo što ovdje hristjansko mnjenje preokrenu božanskog lupeža u biblijskog prvog ubilca, skitnicu Kaina. Vjerovanje bijaše tako općenito, da ono nagje mjesta i u glasovitoj **Divina Commedia**. Kad Dante gore uzigje na sferu mjeseca, upitaće Beatricu: "Ma ditemi che son li segni bui — di questo corpo che laggioso in terra — fan di Cain favoleggiare altrui?" (Parad. II, T. 49—51).

Skandinavski mit zna ispričati izvornu čitavu legendu o lupežu mjesječnom. Lupež je sam Mâni (Mjesec). Uzeo Mâni k sebi i odnio sa zemlje dva djeteta, po imenu Bil i Hiuki, odnio u onom času, kad oni, zahvativši vode iz zdenca Byrgir, metahu na pleća čabar Saegr na čabreniku Simul. Odonda djeca idu uvijek za Mânijem, kao što je sada njih gledati sa zemlje.¹ Ne će nikome ovdje izbjeći djelomično suglasje našeg i skandinavskog pričanja. Dva naša djeteta prate Novaka, a jedno dijete, dok se zove Tatomir, služi, u pučkoj igri, za to, da se njegovim imenom zagoneće mjesec. U mitologiji, pomisao o tatu Mjesecu tumači se time, što pri mijenama on taji sebe svakojako. Pjege u Mjeseca, i to su kao neke varke njegove.

¹ Grimm, **Deutsche Mythol**; s. 598.

Uzmemo li, da su Novaci prvim epskim osnovom obrazi Mjesečevi, onda razumijemo u pjesmama, što se njih tiču, neke misli i neke izraze, koji bi inače bili nezgrapni i neukusni, a katkada i absurдни. Tako, na primjer, u pjesmi Stojadinovićeve zbirke: "Ženidba Gruje Novakovića",² Grujo, da probije i pogubi neko čudno Grče, koje mu smeta do njegove zaručnice, napunio granajliju sa "zlatom" i sa

"tri testeta šivaljskih igala:
ako Grče oklope imade,
zlatu će mu oklope probiti;
ako l' Grče pancijere ima,
igle će mu probiti pancijere"³

Ovo je bezumlje, što odmah prestaje, čim bi se postavilo, da to nije od samovolje pjevačeve, već da je to onako po sreći sačuvana starinska fraza: zlatu i igle bili bi traci mjesezni. Tako, u istoj zbirci, Starina Novak od siromaštva ne može da pogje u svatove banu od Janoka,⁴ pa se ispričava, suze roneći i govoreći:

"A kako ću u svatove poći,

kad je moja kuća od kamena,
a u kući nemam ni kamena."⁵

Izgovor ponešto čudno zvuči, a valjda se dokučuje bolje, kad se časom pomisli na vrlo obični mitološki motiv okamenjenja, koje zadešava opraznjene i ostarjele bogove.

² Knj. I, 12.

³ V. 580-4.

⁴ Knj. I, 5.

⁵ V. 357—9.

I za Miloša slušali smo naprijed, u jednoj pjesmi iz Petranovićeve zbirke, grubu historiju odregjenog vješanja njegova na tri mjesta, po zapovijedi pijanoga cara Lazara.⁶ Mi u grijeh to ne upisamo estetičnoj nevještini pjevačevoj, već u tome radije pretražismo glasove iz starog vjerovanja. Stihovi u toj pjesmi:

"Kad car dogje na Šargan-planinu,
tu nagjoše tri vode studene,
tri korita od suhoga zlata,
i tri česme od srme žežene,
i na njima tri draga kamena,
tu se vide napojiti ovce
usred noći kao usred dana",¹

bez prigode su i kao djetinjasti, ali u vidu vjerskom mogu imati smisla. Opet o nekom "Milošu harambaši" naći je, u maloj zbirci Kukuljevićevoj, pjesmu do zla boga grdnu. Pjesma je iz križevačke granice, s izmiješanom štokavštinom i kajkavštinom, a sva je razdrpana i mutna. Prečinjena je sa motivima iz novijega života, no kao da ima u njoj i drevnih izraza.

⁶ Gore na str. 173—4.

¹ Petranovića **pjes.**, knj. II, 18, v. 85—91.

Miloša vinom žena zapojila i prevarila, pa ga straža uhvatila kod nekog Leke i kod orjatina Živka. Miloš vapije:

"Glavo moja pol odsečena!
Telo moje polak obešeno!"²

Vapaj sad nema više smisla nikakva, pače je to prosta ludorija, ali je to u redu, ako se fraza negda odnosila na smanjeni, na razpolovljeni mjesec. Na polovnost i drugdje ista pjesma upire:

"Miloševo žito zazrijalo,
polak zrelo, a polak zeleno",³

koje je, na prvi pogled, isto onako nerazmišljeno. U ostalom, ja ovdje odlučno ne tvrdim ništa. Toliko samo kažem, da se ja ne bih nimalo začudio, kad bi se u epu za nekim licima vanrednim još vukle pogdjekoje riječi i izreke iz starih vremena. Jednim mahom sve staro ne iščezava. Stoji to, da je fantazija pučka veoma ograničena: puk rado ne izlazi iz omiljenog okruga predajnih presuda svojih i predajnog govora. Što nauka više napreduje, to većma biva jasno, da pri ovome otjecanju stvari i oblika povjesnih, što mi razvojem čovječanstva zovemo, ni misli, ni osjećaji, ni govor ljudski, naprasno se ne mijenjaju.

² V. 9—10.

³ V. 4-5.

Evo nas napokon na hipotezu što se tiče načina, kojim se Mjesečeva legenda mogla, jednim svojim dijelom, privezati na historično epsko lice Miloša Kobilića. Kušali smo odmotati iz zamršene pučke tradicije tri Novaka: Novaka Grujicu, Novaka Debeljaka i Novaka Starina; odmotati ih i na vidjelo iznijeti ih kao tri sada gotovo istrčana lica božjeg Mjeseca. Novaka Grujicu i Novaka Starinu naš ep još opijeva dosta obilno; ali o Novaku Debeljaku ne postoje, što ja dosad znam, nego dvije same štampane pjesme, Vukova prije navedena i još jedna.

Zašto to? Riskiram reći ovo. Valjda upravo pjevanje o Novaku Debeljaku, koje nekad tecijaše iz preživog pučkog vrela,⁵ prenese se na Miloša Kobilića, ili Obilića, kako narod najradije kaže. Preneseno pjevanje malo po malo u liku Miloševu stroši onda nadomjesti skoro sve ono, što u njem bijaše historijsko. Može biti, da se pjesme o Debeljaku za Obilića pridjedoše baš radi ovih dvaju imena. Debeljak, ili, da s Vukom reknemo, Debelić ime je suzvučno sa Obilić. Koliko je zgoljna asonancija uticala na privezivanje starijih likova, i vjerskih i epskih, s pridošlim novijima, to smo mi češće imali prigodu, da na više primjera opažamo. Ali, i mimo asonanciju, moglo ovdje da takogjer djeluje slično jezično značenje dvaju imena. Debelić je od debljine i pretiline, kao što je Obilić od obilja i obline.

⁴ Vuk. **pjes.**, knj. II, 79.

⁵ Gledaj svjedočanstvo, gore na str. 180.

Rekosmo, da još postoje cigle dvije pjesme o Novaku Debeliću, pa eto već u jednoj od te dvije imamo jedan primjer gore pomenutog prenosa. Debelić-Novak sa sinom Novaković-Grujom pjeva se u Vukovoj pjesmi, kojoj je naslov: "Ženidba Gjurgja Smederevca"¹. Ova je ženidba u glavnom ista, koja i "Ženidba Dušanova", toliko puta navogjena. Razlika je najviše u imenima. Prosac nije srpski car Stjepan, već je Gjurgaj Smederevac, a djevojka ne boravi u Legjanu kod nevjere kralja Mijaila, već boravi kod nevjere kralja Mijaila u Dubrovniku. Pregalac je tamo Miloš Voinović, amo je Grujo Novaković. Što tamo radi Miloš, amo izvršuje dijete Grujo, po migu oca Debelić-Novaka: mahnu dijete "mačem zelenim"¹ i pogubi dvoje Latinčadi, a "preskoči tri konja viteza — i na njima do tri koplja bojna"³; ustrijeljena je i na kuli jabuka, strijelom sa zlatne tetive⁴. U suštini, očita je jednakost predmeta u dvije pjesme, kao što je očita zamjena megju Novacima i Milošem.

¹ Knj. II, 79.

² V. 204.

³ V. 230—1.

⁴ V. 243—4.

Ne bi čudo bilo, da Obilić naprti na sebe pjesme, a s njima i mitsko breme Debelićevo. Nego je ovdje čitav lanac hipoteza, pa sve ovo, ja ponavljam, neka ostane pod razložitom sumnjom.

*
*   *   *

U akademijском **Radu**, koji će prvi doći na red, biće štampani ispravci i dopune za sve dijelove ove radnje.

*
*   *   *

Ja bih rad bio, ali ne mogu ovdje, još gdješto ispraviti. **Dio II** obiluje hipotezama, koje bi trebalo razvidjeti i pročistiti. U **Dijelu IV i V** učinjena je dioba godišnjih Sunaca, uzevši kao osnov Vukovu pjesmu, knj. II, 81. To ne valja. Ona je pjesma dosta strošena i po svom obliku sada više nije mitska odmah na oči, a rasporegaj godišnjih Sunaca stoji i bez nje.